

HOUSING-FIRST BRATISLAVA:

DOSTUPNÉ BÝVANIE SO SOCIÁLNOU PODPOROU

Závěrečná správa z výskumu

DARINA KVÁLOVÁ

ZUZANA TURKOVIČ

MARTINA MIČICOVÁ ĽUPTÁKOVÁ

Inštitút pre výskum práce a rodiny
Bratislava, 2023

Obsah

Úvod	2
1. Metodológia výskumu v projekte Dostupné bývanie so sociálnou podporou v Bratislave 3	
1.1. Ciele výskumu, výskumné otázky a použité výskumné metódy.....	3
1.2. Priebeh výskumu.....	4
2. Výsledky výskumu – hodnotenie úspešnosti projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou v Bratislave	6
2.1. Socio-demografické charakteristiky a zmeny v zložení domácností účastníkov projektu.....	6
2.2. Nahradenie účastníka v projekte.....	8
2.3. Dôležité zmeny v životoch účastníkov	10
2.4. Spokojnosť s bývaním, susedské vzťahy a obavy zo straty bývania.....	11
2.5. Sociálna podpora	16
2.6. Zdravie.....	18
2.7. Finančná situácia, zamestnanie, vzdelávanie	21
2.8. Bežné aktivity, voľný čas, plány do budúcnosti a celková spokojnosť.....	23
2.9. Lekcie z riadenia projektu.....	26
3. Doma je doma: vybrané prípadové štúdie účastníkov projektu	32
3.1. Anna: Je veľmi málo podnájomov, ktoré by zvládla platiť sama žena s deťmi.....	32
3.2. Tomáš: Ako sa Robinson dostal do Paríža	33
Záver: zhrnutie a reflexia hlavných zistení	36

Úvod

Mesto Bratislava v rokoch 2021-2022 v deviatich bytoch pilotne overovalo jedinečný prístup ukončovania bezdomovectva, housing-first. V spolupráci s tromi neziskovými organizáciami, ktoré majú dlhoročné skúsenosti s prácou s ľuďmi bez domova a rodinami v bytovej núdzi, o. z. Proti prúdu, o. z. Vagus a o. z. Návrat, tak bolo vybraným ľuďom bez domova poskytnuté nájomné bývanie s podporou, iba s požiadavkou plniť štandardné povinnosti nájomcov.

V predkladanom materiáli prinášame celkové zistenia z dvojročného výskumu, ktorý sa uskutočnil s účastníkmi a účastníčkami projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou a ktorého cieľom bolo vyhodnotiť úspešnosť projektu v ukončovaní ich bytovej núdze. Výskum realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny pre potreby hlavného mesta SR Bratislavy. Jeho realizácia opätovne potvrdila zraniteľnosť niektorých skupín obyvateľstva, najmä ľudí v dôchodkovom veku, či žien – samoživiteliek, pri zabezpečovaní si bývania, najmä ak ide o viacnásobne znevýhodnené osoby (napríklad so zdravotným znevýhodnením, s inou ako majoritnou etnickou príslušnosťou a pod.). Na druhej strane tiež potvrdil, že cenovo dostupné bývanie so sociálnou podporou je najúčinnjším spôsobom riešenia bytovej núdze, keďže všetci účastníci, ktorým to zdravotný stav umožnil a ktorí si predtým vlastným úsilím nedokázali zabezpečiť štandardné bývanie, aj po dvoch rokoch realizácie projektu naďalej bývajú v poskytnutých bytoch, uhrádzajú nájomné a spravidla majú bezproblémové vzťahy so susedmi.

Tento materiál nadväzuje na Priebežnú správu z výskumu¹ (ďalej len „Priebežná správa“), ktorá bola spracovaná po prvom roku realizácie projektu. Z tohto dôvodu sa niektorým témam nevenuje, prípadne sumarizuje najdôležitejšie závery z priebežnej správy – vrátane teoretických východísk výskumného dizajnu, skúseností účastníkov a účastníčok s výberom a nasťahovaním do bytov a podobne. Aktuálne predkladaná záverečná správa z výskumu je členená do troch častí. Prvá časť správy stručne sumarizuje metodológiu výskumu v projekte v Bratislave, vrátane cieľov výskumu a jeho priebehu. V druhej časti predstavujeme zistenia z výskumu, so zameraním na 2. rok realizácie projektu, ktoré sú ďalej štruktúrované podľa vybraných tematických oblastí, akými sú spokojnosť s bývaním, finančná situácia účastníkov projektu, zdravie, voľný čas a plány do budúcnosti, či poučenia z prípravy a riadenia projektu z pohľadu riadiacich pracovníkov a pracovníčok zapojených organizácií. V poslednej, tretej časti prinášame pre ilustráciu dva príbehy účastníka a účastníčky projektu, prípadové štúdie mapujúce dopady projektu na ich životy. V závere sumarizujeme hlavné zistenia a niekoľko odporúčaní pre rozširovanie projektu založeného na prístupe housing-first – či už v rámci Bratislavy, ale aj v ďalších slovenských mestách.

¹ Ondrušová, D. – Turkovič, Z. – Gerbery, D. (2022): Housing-first Bratislava: Dostupné bývanie so sociálnou podporou. Priebežná správa z výskumu. Dostupné na: <https://ivpr.gov.sk/housing-first-priebezne-spravy-z-vyskumov-v-bratislave-a-kosiciach/>

1. Metodológia výskumu v projekte Dostupné bývanie so sociálnou podporou v Bratislave

Metodológia výskumu bola podrobne predstavená v priebežnej správe z výskumu, ktorá bola spracovaná v roku 2022. Na tomto mieste preto uvádzame len jej stručný prehľad.

1.1. Ciele výskumu, výskumné otázky a použité výskumné metódy

Ciele výskumu v projekte Dostupného bývania so sociálnou podporou boli stanovené nasledovne:

- Vyhodnotiť efektívnosť projektu v oblasti udržania si bývania
- Identifikovať, v ktorých ďalších oblastiach života vedie realizácia projektu k pozitívnym zmenám v životoch účastníkov²
- Identifikovať najčastejšie potreby a intenzitu podpory v projekte (s cieľom získania podnetov pre jeho prípadnú modifikáciu v prípade jeho rozšírenia na ďalších účastníkov).

Výskumné otázky boli stanovené nasledovne:

- Koľko účastníkov si na konci projektu udržalo bývanie?
- Aké sú dopady bývania / projektu na životnú situáciu účastníkov?
- V akých oblastiach má projekt potenciál zlepšovať životnú situáciu/spokojnosť účastníkov?
- V akých oblastiach a v akej intenzite je potrebná podpora účastníkov pri nasťahovaní a neskôr v priebehu realizácie projektu?

V rámci výskumu boli využívané nasledujúce metódy:

- Semi-štruktúrované rozhovory s účastníkmi projektu
- Fokusové skupiny so zástupcami magistrátu a organizácií pracujúcich s účastníkmi v projekte

Z metodologického hľadiska mal výskum v projekte Dostupného bývania so sociálnou podporou niektoré limity. Tie predovšetkým súvisia s nízkym počtom účastníkov projektu, a teda aj výskumu. Na druhej strane nie je ani v zahraničí ojedinelé, že projekty housing-first sú svojou kapacitou menšie. Preto je potrebné vnímať prezentované zistenia najmä ako sondu do prvých skúseností s využitím prístupu housing-first na Slovensku. Okrem toho v rovnakom čase prebiehal aj výskum v projekte Housing-first pre rodiny v Košiciach, čo vytvára priestor pre posilnenie záverov o využiteľnosti prístupu housing-first v podmienkach SR.

² Pre zjednodušenie je v nasledujúcom texte tejto správy používaný len pojem „účastník“, ide však o účastníkov a účastníčky (projektu, fokusových skupín a pod.).

1.2. Priebeh výskumu

V rámci výskumu sa jednak uskutočnili štyri kolá pološtruktúrovaných rozhovorov s účastníkmi projektu (po ich nastáňovaní do bytu a následne po 6, 12 a 18 mesiacoch od nastáňovania). Realizovaných tak bolo:

- 9 úvodných rozhovorov so všetkými dospelými účastníkmi/čkami projektu (3 ženy, 5 mužov a 1 muž so svojou partnerkou), v mesiacoch marec – apríl 2021,
- 8 rozhovorov v rámci 2. kola, v mesiacoch november – december 2021 (1 rozhovor nebolo možné uskutočniť s ohľadom na skutočnosť, že účastník projektu už v byte nebýval),
- 8 rozhovorov v rámci 3. kola, ako aj 1 úvodný rozhovor s náhradníčkou v projekte, v máji 2022,
- 9 záverečných rozhovorov v novembri 2022 – januári 2023.

Išlo o rozhovory s využitím otvorených otázok, ako aj niekoľkých škál zameraných na zisťovanie posunu vo vybraných oblastiach života (predovšetkým zloženie domácnosti, zdravie, finančná situácia a zamestnanie, trávenie voľného času, celková spokojnosť).

Prvé dve kolá rozhovorov z dôvodu pandémie COVID-19 prebiehali online formou, s technickou podporou (a bez priamej účasti) pracovníkov organizácií poskytujúcich v projekte sociálnu podporu. Následne sa časť rozhovorov uskutočnila aj osobne a telefonicky. Všetky rozhovory boli nahrávané. V tejto súvislosti boli respondenti požiadaní o poskytnutie súhlasu s nahrávaním zvukového záznamu rozhovoru. Zároveň boli poučení, že pri spracovaní správ z výskumu im budú pre zabezpečenie ich ochrany a anonymizácie ich vyjadrení pridelené iné mená.

V rámci výskumu tiež boli v apríli 2021 a apríli 2022 uskutočnené online formou fokusové skupiny so sociálnymi pracovníkmi, ktorí sú v priamom kontakte s účastníkmi projektu. Prvá fokusová skupina mala 6 respondentov (5 žien a 1 muž), z ktorých 4 pracujú s účastníkmi projektu a ďalší dvaja boli zapojení do sociálneho šetrenia, ktoré predchádzalo výberu účastníkov. Druhej fokusovej skupiny sa zúčastnili 4 pracovníčky, zastupujúce každú z troch organizácií, ktoré v projekte poskytujú účastníkom sociálnu a inú odbornú podporu.

Fokusové skupiny boli zamerané na nasledujúce tematické okruhy: vnímanie odlišností v práci s účastníkmi v projekte dostupného bývania v porovnaní s prácou s klientmi bez domova, reflexia spôsobu výberu účastníkov projektu, genéza a doterajší priebeh spolupráce s účastníkmi, spolupráca s ďalšími odborníkmi, hodnotenie posunu účastníkov, potreba podpory pracovníkov pri využívaní housing-first prístupu.

V apríli 2022 bola takisto zrealizovaná fokusová skupina s riadiacimi pracovníkmi v projekte, ktorej sa zúčastnili 4 respondentky zastupujúce jednotlivé organizácie, ktoré účastníkom projektu poskytujú podporu v bývaní, ako aj Magistrát hlavného mesta SR Bratislavy. Fokusová

skupina bola tematicky zameraná na zisťovanie očakávaní, prípadne obáv jednotlivých organizácií od projektu a hodnotenie jeho priebehu, vrátane finančného či personálneho zabezpečenia realizácie projektu. Znenie záverečnej správy bolo Magistrátu Hlavného mesta SR Bratislavy predložené na pripomienkovanie a následne doplnené o informácie z rozhovoru s pracovníkom Sekcie sociálnych vecí.

V predkladanom materiáli nie sú zistenia z rozhovorov s účastníkmi a fokusových skupín uvádzané v samostatných častiach, ale tematicky, podľa jednotlivých oblastí. Účastníci fokusovej skupiny so sociálnymi pracovníkmi sú označovaní ako Ú1 – Ú4. Účastníci fokusovej skupiny s riadiacimi pracovníkmi sú označovaní ako R1 – R4.

2. Výsledky výskumu – hodnotenie úspešnosti projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou v Bratislave

V nasledujúcej časti predstavujeme výsledky dvojročného výskumu v projekte Dostupného bývania so sociálnou podporou v Bratislave. Na rozdiel od priebežnej správy sa predovšetkým zameriavame na mapovanie zmien v rôznych oblastiach života účastníkov v období 12 - 18 mesiacov po ich nasťahovaní do bytov. Popisu a hodnoteniu výberu účastníkov do projektu, ako aj predstaveniu dôvodov a podôb ich bytovej núdze, ktorej čelili pred nasťahovaním, sa venujeme len okrajovo.

2.1. Socio-demografické charakteristiky a zmeny v zložení domácností účastníkov projektu

V projekte Dostupného bývania so sociálnou podporou bolo na začiatku zapojených 6 mužov, z ktorých dvaja bývajú v byte so svojou partnerkou a 3 ženy. V priebehu projektu sa počet zapojených mužov znížil o jedného, na 5, z dôvodu jeho nepriaznivého zdravotného stavu a umiestnenia v zariadení sociálnych služieb. Následne do projektu ako náhradníčka vstúpila ďalšia žena, ktorá v byte žije sama, bez partnera.

Deti boli prítomné v troch domácnostiach, išlo o 6 chlapcov, spravidla do 18 rokov, alebo v dospelom veku so zdravotným znevýhodnením. Aj v ostatných domácnostiach mali účastníci alebo ich partnerky dospelé deti, ktoré však už bývajú samostatne, majú svoje rodiny a niektorí z nich žijú v zahraničí. Neplatilo to iba o účastníkovi, ktorý po niekoľkých mesiacoch z projektu zo zdravotných dôvodov odišiel a ktorý bol bezdetný. Celkovo sa počet členov domácností v priebehu projektu nemenil, čo mohlo súvisieť aj s vyšším vekom väčšiny účastníkov. Jedna partnerka účastníka projektu mala deti umiestnené v náhradnej starostlivosti. V priebehu projektu sa nepodarilo uskutočniť ich návrat do jej starostlivosti, keďže to v tomto období nepatrilo medzi jej ciele. Naopak, u ďalšej účastníčky v určitom období počas trvania projektu okrem syna prechodne bývala aj dcéra, ktorá je však už dospelá a následne sa opäť odsťahovala do podnájmu so svojím partnerom. Iná účastníčka vďaka bývaniu v projekte mohla obnoviť svoju osobnú starostlivosť o dospelého syna so zdravotným znevýhodnením, ktorý s nimi nemohol bývať v ubytovni z dôvodu nepriaznivého vplyvu na jeho zdravie.

V troch domácnostiach tiež boli prítomné domáce zvieratá – psy a mačky, pričom v jednej z nich išlo o zmenu po roku od nasťahovania do bytu. Celkovo tak možno zhrnúť, že počet členov domácností sa medzi účastníkmi projektu v jeho priebehu výraznejšie nemenil. Prehľad zloženia domácností v závere projektu ponúka nasledujúca tabuľka:

Tabuľka 1: Zloženie domácností v závere výskumu

	Mesiac/rok nasťahovania do bytu	Počet členov domácnosti (v závere výskumu)	Počet detí do 18 rokov
Žena	11/2020	2	1
Muž	12/2020	2	0
Muž	n/a	1	0
Muž	12/2020	1	0
Muž	12/2020	2	0
Muž	1/2021	1	0
Žena	2/2021	5	2
Žena	1/2022	1	0
Žena	1/2021	2	1
Muž	n/a	n/a	0

n/a – netýka sa, údaj nie je k dispozícii

Zdroj: autorky

Z hľadiska veku bolo po nasťahovaní najviac, 6 z 9 účastníkov, starších ako 50 rokov, pričom štyria z nich mali viac ako 60 rokov. Ďalší dvaja účastníci boli vo vekovej kategórii 31-35 rokov a 1 účastník bol vo vekovej kategórii 41-45 rokov.

Uvedené vekové rozloženie malo vplyv aj na ekonomický status účastníkov projektu: účastníci nad 60 rokov sú na dôchodku, pričom aj na druhej strane dvaja z troch účastníkov v kategórii 31-35 rokov poberali invalidný dôchodok. Ďalšia účastníčka v tejto vekovej kategórii je pracujúca samoživiteľka. Celkovo boli v závere výskumu dve pracujúce samoživiteľky, štyria poberatelia starobného a dvaja poberatelia invalidného dôchodku. Jedna poberateľka starobného dôchodku si zároveň zvyšovala príjem pravidelnou brigádou, ďalší pán predajom NotaBene a ďalší, poberateľ invalidného dôchodku, sa venoval štúdiu, s cieľom zvýšiť svoje šance zamestnať sa a mať lepší príjem. Jeden z poberateľov invalidného dôchodku si po zabývaní našiel prácu, o ktorú však zo zdravotných dôvodov následne prišiel. Aj jeho partnerka získala zamestnanie na niekoľko hodín týždenne. Napokon, jedna účastníčka poberala príspevky súvisiace so starostlivosťou o členov rodiny.

Z hľadiska najvyššieho dosiahnutého vzdelania malo 6 z 9 účastníkov ukončené stredoškolské vzdelanie, ďalší dvaja základné a jeden neúplné vysokoškolské vzdelanie. Jeden účastník projektu pokračuje v štúdiu na strednej škole, ktoré začal ešte pred nasťahovaním, aby mohol vykonávať novú profesiu, zodpovedajúcu jeho zdravotným možnostiam.

Viacerí účastníci tiež majú vážne zdravotné problémy, ktoré výrazne obmedzovali ich možnosti nájsť si bývanie či zamestnanie, vrátane onkologických ochorení, detskej mozgovej obrny, telesného postihnutia, porúch duševného zdravia. Tému zdravia sa podrobnejšie venujeme v samostatnej podkapitole.

Prehľad základných socio-demografických charakteristík účastníkov a účastníčok projektu ponúka nasledujúca tabuľka:

Tabuľka 2: Základné charakteristiky účastníkov a účastníčok projektu

	Vek ³	Ekonomický status – po nastáovaní	Ekonomický status – v závere výskumu	Vzdelanie
Žena	52	Pracujúca	Pracujúca	Základné
Muž	43	Invalidný dôchodca	Invalidný dôchodca	Stredoškolské
Muž	64	Poberateľ starobného dôchodku	Poberateľ starobného dôchodku	Vysokoškolské
Muž	67	Poberateľ starobného dôchodku	Poberateľ starobného dôchodku	Stredoškolské
Muž	35	Invalidný dôchodca	Invalidný dôchodca	Základné
Muž	65	Poberateľ starobného dôchodku	Poberateľ starobného dôchodku	Stredoškolské
Žena	58	Nezamestnaná	Nezamestnaná	Stredoškolské
Žena	65	Poberateľka starobného dôchodku	Poberateľka starobného dôchodku	Stredoškolské
Žena	31	Pracujúca	Pracujúca	Stredoškolské
Muž	31	Invalidný dôchodca (čiastočný)	n/a	Stredoškolské

n/a – netýka sa, údaj nie je k dispozícii

Zdroj: autorky

2.2. Nahradenie účastníka v projekte

Ako sme uviedli už v priebežnej správe, už v 1. polroku realizácie projektu došlo k odchodu jedného z účastníkov. S odstupom niekoľkých mesiacov sa do bytu nastahovala ďalšia účastníčka, čo je zaujímavou skúsenosťou nielen z hľadiska sledovania jej osobného príbehu, ale tiež z hľadiska procesu – pravidiel výberu náhradníkov, či prípadných poučení v súvislosti s odovzdávaním bytu do užívania a pod.

³ Vek v čase realizácie úvodného rozhovoru.

Pán Lukáš v projekte nepokračoval z dôvodu zhoršeného zdravotného stavu, ktorý si vyžadoval dlhodobú starostlivosť. Preto odišiel žiť do domova sociálnych služieb. Podľa vyjadrenia jeho sociálnej pracovníčky k takémuto zhoršeniu zdravia mohlo prísť aj v súvislosti so znížením stresu spôsobovaného životom bez domova:

Ú2: „A v niečom si aj myslím, že to je dôsledok, že človek už je v nejakom bývaní, môže si trochu oddýchnuť, taký ten akútny stres musím prežiť, čo bolo na tej ulici, opadne. A teraz sa vlastne naplno môžu prejavovať chronické ochorenia, ktoré boli dlho potláčané tým, že človek bol v takom survival móde. A zároveň si myslím, že bol aj stresovým faktorom, ktorý tomu napomáhal, veľmi nízky príjem toho pána, ktorý bol poberateľ invalidného dôchodku, ale on nemal absolútne šancu sa zamestnať na základe toho fyzického stavu, aj psychického. Takže jemu ostávalo na veľmi skromné živobytie a tým, že bol fajčiar, tak to bolo ešte skromnejšie...“

Výber náhradníkov prebehol spolu s výberom účastníkov, na základe rozhodnutia komisie zriadenej pre tento účel Magistrátom hlavného mesta SR Bratislavy a podkladov zo sociálnych šetrení, ktoré boli mestu doručené prostredníctvom troch organizácií, ktoré účastníkom v projekte poskytujú odbornú podporu. Vo všeobecnosti takýto postup nebol respondentmi fokusových skupín hodnotený negatívne, hoci má aj slabé stránky:

R1: „Ten výber klientov do bytov prebieha aj u nás v organizácii. Čiže si uvedomujem, ako je to náročné. A neviem, každý z tých spôsobov výberu má svoje pozitíva. ... To, že boli vybraní náhradníci magistrátom, bolo veľmi dobre. Pretože sme tým náhradníkom poskytli potom bývanie aj my. Takže boli ubytovaní traja, tri domácnosti v rámci magistrátneho projektu a boli vybraní ďalší traja náhradníci a z tých troch náhradníkov sme ďalším dvom poskytli bývanie aj s jednoduchým odôvodnením, že oni už prešli nejakou komisiou, ktorá posúdila zraniteľnosť toho klienta.“

Iná respondentka poukázala na to, že od momentu výberu náhradníkov po reálnu ponuku bývania pre nich sa ich situácia mohla výrazne zmeniť:

Ú2: „Ľuďom sa mohla sociálna situácia výrazne zmeniť. Lebo to bol vlastne skoro rok po tom, ako bol ten prvotný výber. A bola nejaká možnosť doprihlásiť niekoho na ten zoznam, ale bolo to iba na výnimku a z veľmi naliehavých dôvodov, že by mal preskočiť tých ľudí, čo tam už boli, čo mi zasa prišlo nefér.“

Aj samotný proces pridelenia bytu náhradníčke bol vnímaný ako zdĺhavý:

Ú2: „My sme si to tak nazvali, že ten byt je prekliaty, lebo tento pán ho teda opustil vo veľmi zlom stave a ďalší pán 2 týždne po tom, ako mu bolo oznámené, že teda má miesto v tom projekte, zomrel, takže on sa tam ani nedostal bývať. A ďalšia pani, keď sme jej oznamovali, že teda dostala nárok a možnosť ísť bývať do tohto projektu, bola akurát hospitalizovaná a čakala ju operácia, ktorú nevedela, či vôbec prežije a či bude môcť niekedy ešte bývať samostatne. Ale nakoniec teda našťastie býva.“

Pani Júlia sa do bytu nasťahovala v januári 2022. Má 65 rokov a 4 dospelé deti, ktoré už majú svoje rodiny. Dôvodom jej bytovej núdze boli narušené vzťahy a psychické vypätie v rodine, najmä so svokrou. Po odchode od manžela zvyčajne bývala u príbuzných a známych. Bezprostredne pred nasťahovaním do bytu žila u syna s manželkou a deťmi v preplnenom obydľí. Zmenu po nasťahovaní do bytu v projekte hodnotila veľmi pozitívne:

Júlia: „*Viete čo? Mám vám povedať pravdu? Klud mám. Lebo viete, jak to je. To len došli decká – jedna, druhá. Naša malá, to je hotová pohroma. (smiech) Ona keď aj ku mne dôjde, už zdola počujem, že už kričí ‚babka‘. No, tak ja mám taký pokoj, že jak môj otec nebohý vedel povedať, keď došli moji chlapi: mám vás všetkých rád, ale ešte lepšie, keď odídete.*“

Počiatkové problémy s pripojením plynu, či kľúčmi od schránky, ktoré spomínali niektorí z účastníkov v úvodných rozhovoroch, Júlia nezmieňovala, ako ani poruchy či nedostatočné vybavenie bytu. Svoju spokojnosť s bývaním ohodnotila po piatich mesiacoch od nasťahovania známku 10.

2.3. Dôležité zmeny v životoch účastníkov

V priebežnej správe sme sa podrobne venovali priblíženiu dôvodov bytovej núdze účastníkov projektu, ako aj ich porovnávaniu posledného bývania pred nasťahovaním a života v bežnom byte po vstupe do projektu. K hlavným príčinám vzniku problémov súvisiacich s bývaním pritom patrila smrť rodičov, resp. odchod z rodičovského domu alebo rozchod/rozvod s partnerom. V neistom, nevyhovujúcom bývaní zotrvali účastníci projektu dlhodobo (napríklad dve účastníčky bývali aj so svojimi deťmi na ubytovni 7, resp. 9 rokov; jeden účastník býval viac ako 16 rokov na chalupe v nevyhovujúcom technickom stave a bez pripojenia na vodu; ďalší účastník žil v ubytovniach alebo prespával v nocľahárňach od roku 2004). Účastníci, ktorí nebývali v ubytovniach, žili zvyčajne v absolútne nevyhovujúcom prostredí, ako napríklad v garáži, v murovanom objekte bez okien a dverí alebo na chate so zatekajúcou strechou. Dvaja účastníci mali skúsenosť aj so životom na ulici.

Ak účastníci porovnávali svoje predchádzajúce bývanie s bývaním v pridelenom byte, zvyčajne opisovali, že v novom bývaní majú väčší pokoj a cítia istotu – majú isté bývanie, a tak ich neťažá premýšľanie o tom, že nebudú mať kde bývať. Boli spokojní, že majú „svoje“, hoci niektorí si uvedomovali, že zmluvu majú podpísanú len na dva roky a obávali sa, čo bude potom, či im bude predĺžená a či budú môcť v byte zostať.

Najväčšia zmena, ktorú uvádzali účastníci projektu za obdobie medzi 1. a 2. kolom rozhovorov (medzi 3. – 11. mesiacom po nasťahovaní do bytu), je tá, že mali celkovo pokojnejší život a menej stresu, pretože mali istotu bývania. Katarína zmenila prácu (čo nesúviselo s bývaním), a aj Pavol začal pracovať, na stavbe. Pavlovi s Martou okrem toho pribudol do domácnosti psík, čo do určitej miery ovplyvnilo aj ich bežný denný program.

V 3. a 4. kole rozhovorov (približne 12 a 18 mesiacov po nastahovaní), keď už príležitosť samostatného bývania bola pre nich nejaký čas skutočnosťou, sme sa účastníkov projektu pýtali, ktoré boli v tom období z ich pohľadu najvýznamnejšie zmeny v ich životoch. Niektorí spomenuli zmeny v zložení domácnosti – Ján si aj s partnerkou na radu psychologičky kúpil psíka a k ďalšej účastníčke sa prisťahovala dospelá dcéra, ktorá prišla o bývanie v podnájme. Ďalší spomenuli zmeny v zdravotnom stave.

Tomáš sa po 3. kole vyjadril: *„Nuž tak asi by som to zase mohol charakterizovať tým, že som sa orientoval na riešenie zdravotných problémov. ... A zrazu sa nakopili tieto zdravotné problémy, tak som si povedal, že vieš čo, keď dosť úspešní sme boli v týchto veciach, čo sa týka bytu a čo sa týka osobného bankrotu a takéto veci, tak musím sa teraz zase trochu dať zdravotne do poriadku, tak musím na tom pracovať. Tak to som rozbehol.“*

Najmä v poslednom, 4. kole už účastníci o významných zmenách nehovorili, ich život sa stabilizoval. V takomto duchu sa vyjadrila Katarína: *„A tak neudialo sa nič. Všetko je po starom. Tak pracovne. Doma, s deťmi, tak nič sa také neudialo.“*

Pani Mária spomenula aj pozitívnu zmenu týkajúcu sa jej synčeka, ktorému sa ostatné deti v škole vysmievali kvôli tomu, že býval v ubytovni: *„Synčeka dosť urážali, teda v družine, kde sa stretávali všetky deti... No, že býva na ubytovni. A teraz už proste mi nehovoril žiadnu sťažnosť, nikto to ani nespomína, úplne iný pohľad je naňho aj v škole.“*

2.4. Spokojnosť s bývaním, susedské vzťahy a obavy zo straty bývania

Vzhľadom na cieľ projektu, ktorým je ukončovanie bezdomovectva, sme aj v 2. roku výskumu v rozhovoroch s účastníkmi zisťovali ich spokojnosť s bývaním a prípadné obavy z novej straty bývania. Rovnako nás zaujímalo ich vnímanie vzťahov so susedmi ako jedného z kľúčových faktorov pre udržanie si bývania, ale aj priestoru pre začlenenie sa do komunity.

Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že aj po dvoch rokoch od nastahovania boli účastníci projektu s bývaním veľmi spokojní. Všetci účastníci hodnotili spokojnosť s bývaním na škále od 1 do 10, kde 1 znamená veľmi nespokojný a 10 znamená veľmi spokojný, v priebehu celého projektu veľmi vysoko, viacerí nad rámec tejto škály. Napriek tomu si niektorí z nich vedeli predstaviť ďalšie zlepšenia.

Ondrej ohodnotil spokojnosť s bývaním číslom 11: *„S bývaním som spokojný, ozaj. Som spokojný ozaj, bo to človek vždycky jak odíde, tak to nájde, je to, no je to originál, toto už dávno mi trebalo. No a keby tá choroba odišla, ako príjemne by mi bolo.“*

Mimoriadne spokojný je aj pán Tomáš: *„Bol to veľký skok pre mňa, lebo som prakticky po sedemnástich rokoch začal znova bývať tak, ako bývajú normálni ľudia, že mám všetko – aj tú elektrinu, aj hygienu a všetko. Proste veľká zmena nastala pre mňa. Čiže s tým som už nepočítal, že sa mi to v živote podarí. (smiech) Alebo že sa taká možnosť naskytne. ... Je to také*

proste, ja to všetko beriem už tak, že už teraz žijem hovorím oveľa civilizovanejšie a chcem si užívať ten nehovorím, že blahobyt, ale ten taký dobrý pocit...“

Pavlovi stačí k spokojnosti málo: „*Furt ľudia chcú mať ešte stále viac a viac. Netreba. Mám čo jesť, mám sa kde okúpať, mám sa kde vyspať, mám si kde oprat’.*“

Dvom účastníkom projektu do určitej miery nevyhovuje lokalita – jeden sa v nej necíti bezpečne, pretože žije v prostredí, kde sa zdržiavajú užívatelia návykových látok, druhej prekáža, že sa byt nachádza v inej mestskej časti ako ubytovňa, kde predtým bývala aj so synom, ktorý je na ubytovňu stále silno naviazaný.

Ján: „*No, ja dám 12. To je bez debaty. ... Bezpečne sa necítim, to je jasné. Ale ja nemám s nikým nič. ... Keby sme boli aspoň trošku bohatí alebo mladší a zdraví, tak určite by som býval niekde inde.*“

Katarína: „*No, tak to sa mi býva výborne. Len by som to chcela vymeniť do Dúbravky. No, kvôli tomu, že ju poznám a syn tam neustále chodí na tú Fortunu. On tam má kamarátov, on tam má blízko školu. A tak pokiaľ on dôjde odtiaľ z Dúbravky sem, tak je dakedy aj 11, 10 hodín a to som zase ja nervózna, že kde je, čo je.*“ Pani Kataríne bol neskôr ponúknutý byt v Dúbravke, ktorý však odmietla kvôli výške nájmu a zostala bývať v pôvodnom byte.

Pani Júlii prekážal neporiadok v okolí a občas jej spôsobuje ťažkosti aj umiestnenie bytu.

Júlia: „*Dosť je to vysoko na tom siedmom poschodí, keď výtah nejde. No a potom... dosť je tam taký neporiadok pri smetiakoch.*“

Iní účastníci, naopak, boli s lokalitou spokojní – pre pána Tomáša nie je cudzia, pozná ju z mladosti a páči sa mu aj výhľad z bytu. S lokalitou je spokojná napríklad aj pani Mária:

Mária: „*A ja som spokojná aj s lokalitou, ja sa strašne teším. Keď som bývala na tej ubytovni, tak som si nevedomovala, že môže byť aj niečo lepšie, vtedy som brala to, čo mám. A zrazu už by som sa tam teraz nevrátila, lebo som zistila, že dá sa aj takto bývať. Na tej ubytovni som bola dlho tak nejak, takže som veľmi spokojná.*“

Pani Anne sa takisto býva dobre, v budúcnosti by však mala záujem aj o väčší byt, ktorý by viac vyhovoval potrebám ich 5-člennej domácnosti a najmä rastúcim deťom. Anna: „*No, ak by sa to dalo vymeniť za väčšie, tak to by som bola rada.*“

Pre Jakuba by bolo zlepšením dovybavenie bytu, najmä vešiaková stena pri vstupe na kabáty.

V niektorých bytoch aj po dvoch rokoch od nasťahovania zostávajú nedoriešené problémy, ktoré sa objavili už pri nasťahovaní, pričom účastníci projektu poukázali na nedostatočnú angažovanosť a komunikáciu zo strany magistrátu pri ich riešení. Pánovi Ondrejovi od začiatku spôsobuje veľký stres nedoriešený plyn, resp. obavy z toho, že zaň bude musieť späťne platiť:

Ondrej: „S plynom ešte neviem, čo to bude. Lebo plyn mám, plyn neplatím. Magistrát o tom vie, že mám prepísaný na mňa. Ja neviem, jak to s tým plynom bude ešte. ... Lebo keď mi prídu nedoplatky alebo čo ja viem za plyn, preboha, to od novembra, ja neviem. No, ja neviem, to už by som si hodil asi povraz.“

Iným účastníkom sa napokon plyn pripájať ani nebude a plynový sporák bol zo strany magistrátu nahradený elektrickým. Pán Tomáš spomenul aj problém s inventarizáciou majetku v byte: „Tak mi tam napísali do tej zmluvy, že mám jednu chladničku a jednu chladničku s mrazničkou. A ja mám len jednu tú chladničku s mrazničkou, ale tú druhú chladničku tam nemám. A ešte, že nejaké zrkadlo. Ako zrkadlo to mi doniesol zase kamarát. ... Také veci ma vedia nahnevať, lebo keď ma vyhodia odtiaľ a budú pýtať jednu ešte chladničku a jedno zrkadlo, tak kde si to ja nakreslím, keď ja nemám na to ako dôchodca peniaze...“

Niektoré problémy sa napokon podarilo vyriešiť samotným účastníkom projektu, hoci museli použiť vlastné finančné prostriedky, ktorých majú nedostatok:

Jakub: „No, minulý rok to bolo ale v lete nejak, bol veľký vietor. A tie okná, čo tu dávali, tak neboli vycentrované podľa opravy. No a to mi všetko vyletelo. Som sa bál, aby nespadli, bo by sa rozbili. No, ale prišla taká služba, čo som volal, ma to stálo 60 €. Ale mi to opravili, že teda je to dobré.“

Ondrej: „Všetko už mám v poriadku. I pivnicu, i všetko som si... Ale to som musel len sám bojovať o to. No, nikto mi nepomohol, tak myslím ako magistrát nemal záujem vôbec. Tam sú stále, každý mesiac sú tam zmeny vo vedení. Tam jeden na druhého sa vyhovára...“

Napriek kritike bol pán Ondrej veľmi vďačný, že mu magistrát dovolil, aby si na byt prihlásil trvalý pobyt. Teší sa z maličkostí, napríklad z toho, že si na balkóne, ktorý patrí k bytu, začal pestovať zeleninu: „Mám takú menšiu záhradku na balkóniku a mám tam paradajky, papričku som si posadil.“

Vzhľadom na to, že sa viacerí účastníci projektu v súvislosti s novým bývaním stretli s rôznymi problémami, pri ktorých nebolo jasné, ako majú postupovať pri ich riešení, resp. niektorí účastníci nadobudli presvedčenie, že k riešeniu týchto problémov nedochádza alebo trvá príliš dlho, pretože sa „jeden vyhovára na druhého“, bolo by vhodné, aby mali účastníci projektu od magistrátu k dispozícii krátky manuál (príručku), v ktorom by bolo uvedené, na koho sa majú obrátiť a ako sa štandardne postupuje pri riešení konkrétnych problémov. Bolo by vhodné vymenovať príklady situácií, pri ktorých je potrebné obrátiť sa na MVO a pri ktorých na magistrát, prípadne na správcu bytového domu, a to napríklad v prípade:

- poruchy – elektrospotrebičov, radiátorov, ak v byte tečie len studená voda, ak v byte nie je funkčná elektrina alebo plyn, a to nie v dôsledku krátkodobej odstávky, v prípade poškodenia okien v dôsledku silného vetra a pod.;

- chýbajúceho alebo nevyhovujúceho vybavenia bytu, chýbajúcich kľúčov od schránky alebo nebytových priestorov;
- rôznych nezrovnalostí, ako napr. nesúladu medzi zoznamom vybavenia bytu v preberacom protokole a skutočným stavom atď.

Bolo by tiež vhodné doplniť zoznam položiek, ktoré si účastníci majú hradiť sami (opravy, vybavenie domácnosti...), resp. uviesť, že si okrem nájmu a energií nemusia z vlastných financií platiť nič a v príručke stručne oboznámiť účastníkov projektu s postupom pri predlžovaní nájomných zmlúv vrátane lehôt, ktoré musia obe strany dodržať a postupu, resp. odporúčaní, čo robiť pri nedodržaní stanovenej lehoty zo strany magistrátu alebo účastníka projektu. Vytvorenie manuálu by mohlo prispieť k zmierneniu stresu, neistoty a potenciálnej frustrácie účastníkov a zároveň by bolo možné eliminovať neurčité alebo protichodné informácie, ktoré účastníci môžu dostávať od mimovládnych organizácií a magistrátu.

Viacerí účastníci spontánne poukázali na nedostatok informácií, nejasný postup a nedodržiavanie lehôt zo strany magistrátu v súvislosti s predlžovaním nájomných zmlúv v 4. kole rozhovorov. U niektorých z nich to viedlo k nadmernému stresu a neistote budúceho zotrvania v bývaní.

Účastník projektu⁴: „Podľa zmluvy sme mali, že do konca septembra, teda dva mesiace predtým, ako uplynie tá dvojiročná lehota, že musíme už vytvoriť ten dodatok k zmluve o predĺžení nájomnej zmluvy. A na magistráte jednoducho sa na to vykašľali, no.“

Účastník projektu: „No, tak viete, že zajtra mi končí tu zmluva, prenájom. Podal som novú žiadosť ešte dvadsiateho tretieho. No ale ja neviem, či mi predĺžia, či nie, tak som z toho trochu taký zostresovaný. Môžu prísť a povedia: ‚No, nemáte zmluvu, môžeme vás vystahovať.‘ A kam pôjdem? Vtedy zoberiem nôž a sa podrežem. Byt platím normálne každý mesiac, žiadne problémy nemám. No, neviem.“

„Lebo oni mi poslali žiadosť, akože žiadame vás, ak chcete predĺžiť, podať novú žiadosť. No, tak som napísal. A oni mi to poslali deviateho a došlo mi to až dvadsiateho tretieho a tam bolo napísané do dvadsiateho tretieho musíte podať. Tak ja som ten deň lietal jak to, som musel dokladovať úradu práce, že koľko beriem. Potom som musel dokladovať z dôchodkového a na dôchodkovom mi nechceli to dať, že na to je 60 dní. Tak hovorím, že ja musím podať žiadosť. Ja som tam soptil, už policajtov na mňa volali. Nechceli pochopiť, že ja to potrebujem hneď k tej žiadosti. No, ja som taký, že ja potom nemôžem ani spať...“

⁴ Vzhľadom na citlivosť témy boli, s ohľadom na garanciu zachovania anonymity, v tejto časti pridelené mená účastníkov projektu nahradené pojmom „účastník“.

Účastník projektu: „Ja neviem nič vôbec. Ja neviem. My veríme a dúfame v to, že keď sme nekonfliktní a platíme si a všetko, že nás tu nechajú dlhšie. Ale čo mám od (meno sociálnej pracovníčky z organizácie poskytujúcej podporu), povedala, že pokiaľ človek platí a tak, že oni to v podstate stále predlžujú. Takže už je to také, že ja sa nemusím báť, že ostanem bezdomovec. Alebo nemusím sa báť, že pôjdem do nejakého ďalšieho bývania, kde budeme platiť zase 600 €, na ktoré zase nebudeme mať. A takéto. No, to už nie. Ako ja neviem, čo sa ešte stane.“

Účastníčka projektu: „Teraz akurát momentálne čakám na odpoveď z bytového z magistrátu ohľadne toho predĺženia bytu. Ale ešte mi nedošla odpoveď, tak som z toho taká nervózna, už že ani spávať neviem kvôli tomu.“

Účastníčka projektu podala žiadosť pred dvomi mesiacmi a platnosť nájomnej zmluvy končila nasledujúci deň po rozhovore.

Ako však uviedla účastníčka fokusovej skupiny, ohrozenie súčasného bývania sa účastníkov projektu netýka, pretože nemajú dlhy na nájme:

Ú2: „U nás tá možnosť ohrozenia na bývaní nie je až takou témou sama o sebe, tým, že tí ľudia majú príjem. A pre všetkých je platenie nájmu nejakým spôsobom prioritou, nedochádza tam k nejakým ďalším rizikovým správaniam, čo by ich mohlo na tom bývaní ohroziť. Tak to vlastne ani nemusíme moc riešiť s nimi. Všetci, čo sú v tom projekte teraz zaradení, je pre nich bývanie prioritou, chcú tam byť, platia si to veľmi zodpovedne. Dbajú na to sami od seba.“

V súvislosti so susedskými vzťahmi účastníci projektu v prvých dvoch kolách rozhovorov neuvádzali žiadne vážnejšie konflikty so susedmi, ktoré by mohli prerásť k ohrozeniu stratou bývania. Výskyt problémov bol skôr ojedinelý, resp. nešlo o dlhodobé konflikty, ale skôr jednorazové udalosti (napríklad problém s hlukom, keď sa hrajú deti alebo v dôsledku konzumácie alkoholu, cigaretový zápach a pod.).

Katarína: „Viete čo, keď som sa nasťahovala, tak bol jeden problém. Jedna suseda podo mnou neustále mi klopala, keď došli vnúčatá. Tak neustále klopala a búchala do radiátora mi. Asi to tak trvalo asi jeden rok. Ale tento rok je nejaký ticho, takže neviem.“

Pavol: „Prišla pani suseda (domová dôverníčka), že vraj sa sťažovali ľudia. Nielen dobré veci sa hovoria, aj zlé. ... Ale určite bude nejaká odozva z toho. ... Máme susedi dobré, len keď sa pije, pije (sa), no. Lebo ja počúvam nahlas hudbu, škreiam. Na plné pecky počúvam.“

Zároveň sa vo väčšine prípadov účastníkom projektu so susedmi nepodarilo nadviazať bližšie, kamarátske vzťahy a ani sa navzájom nenavštevujú.

Katarína: „No, tak ja nie som zvyknutá chodiť niekomu na návštevy, viete. Ani sa netlačím niekomu do bytu. Takže ja len tak pri výťahu keď sa vidíme, pozdravíme a to je všetko.“

Ján: „Ja nedôverujem. Takže ja na tej báze, že áno, som dobrý, ty si dobrý, poďme si v ústrety. Ale do domu si nechodme.“

Naopak, pán Tomáš sa skamarátil so svojimi susedmi – účastníkmi projektu housing-first. Nové priateľstvo mu pomáhalo zmierniť pocit samoty:

„A oni to ponúkli takéto susedské kamarátstvo alebo čo. Tak ja som to prijal, akože je dobré mať aspoň niekoho takto, lebo ináč tá samota je tiež dosť taká zložitá, keď som sám. ... Tak si navzájom vlastne pomáhame aj v týchto veciach, že keď niekomu sa niečo takéto pritrafí... A oni mi zase koľkokrát, aj ona varí dobre a zase keď si oni uvaria, tak donesú aj pre mňa, že toho urobili viac.“ Po istom čase však ich vzťahy ochladli, pretože im pán Tomáš nepožičal peniaze.

Aj pán Ondrej sa so susedmi zblížil. Hoci nemá kamarátov, s ktorými by sa pravidelne stretával, spoločnosť mu pri posedení na lavičke pred bytovým domom zvyknú robiť práve susedia: „No, mám tam seberovných tých dôchodcov, paličkárov, čo chodíme vonka a tam kolo no, tam bol taký parčík a lavičky, tak sedíme si tam, pokecáme. Potom je nám tam dobre. Aj tie dôchodkyne, tie psičkárky tam, ježišmária. Ja mám rád zvieratá.“

Napokon je príkladom spokojného a bezproblémového susedského spolunažívania aj skúsenosť pána Jakuba: „Jak bol Štedrý večer, Štedrý deň, tak pred večerou som vyšiel hore na ôsme poschodie, no a do každého bytu som zazvonil a pogrataloval som im šťastné a veselé Vianoce, jak sa sluší. Boli z toho úplne vyjavení, že tu bývajú už 40 rokov a ešte nikto to neurobil.“

2.5. Sociálna podpora

Kľúčovou súčasťou projektov založených na prístupe housing-first, vrátane projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou v Bratislave, je popri nájomnom bývaní poskytovanie sprevádzania účastníkov projektu sociálnymi pracovníkmi a ďalšími členmi odborného tímu. V bratislavskom projekte takéto sprevádzanie poskytujú tri organizácie – o. z. Návrat, o. z. Proti prúdu a o. z. Vagus. Vo výskume sme sa preto v tejto súvislosti zamerali na hodnotenie priebehu, oblastí a frekvencie spolupráce účastníkov projektu a sociálnych pracovníkov.

Oblasti, v ktorých sociálni pracovníci účastníkom projektu najčastejšie pomáhali v 1. roku projektu, sa týkali administratívnych/byrokratických záležitostí (napríklad vybavenie trvalého pobytu, rôznych potvrdení, zapojenie energií a podobne). K ďalším oblastiam patrili vzťahy, opúšťanie miesta, kde sa klient predtým vyskytoval. Pomoc s administratívou zmieňovali ako oblasť podpory niektorí účastníci aj v závere projektu, napr. v súvislosti s podávaním žiadosti o predĺženie nájomnej zmluvy a podporou pri čakaní na odpoveď. V niekoľkých prípadoch sa

podpora sústredovala aj na nadväzovanie a posilňovanie vzťahov v rodine, prípadne riešenie partnerských konfliktov, čo jedna zo sociálnych pracovníčok vyjadrila nasledovne:

Ú1: „Čo sa týka bývania ako takého, tak to klienti majú zvládnuté, to je bezproblémové. Ale myslím si, že áno, tie vzťahové problémy a možno nejaké závislosti, ktoré teda neviem, či sa zintenzívnili, lebo neviem, aké boli predtým. Nepoznala som klientov. No, ale tak teraz je to, bohužiaľ, také možno dramatickejšie. ... Ja sa obávam tej závislosti, nakoľko klient nie je motivovaný to riešiť. Ale zatiaľ to zvládajú, takže verím, že to nebude dôvod opustiť bývanie.“

V súvislosti s plánovaním cieľov podpory sociálni pracovníci kladli veľký dôraz na preferencie účastníkov projektu. V čase uskutočnenia fokusovej skupiny (apríl 2021) zároveň ani v jednom prípade neprebiehala systémové plánovanie oblastí spolupráce s účastníkmi, s využívaním prístupov ako napr. prípadový manažment, hviezda zotavenia, či harm-reduction. Pracovníci skôr popisovali výber oblastí spolupráce ako voľný, podľa potreby, vyplývajúci z aktuálnych rozhovorov s účastníkmi.

Viacerí účastníci projektu mali počas celého priebehu projektu voči sociálnym pracovníčkam veľkú dôveru a úctu. Oceňovali ich zručnosť a to, že im vedľa pomôcť pri vybavovaní rôznych záležitostí.

Ján: „Akože komu, komu verím, je jedine Lucka. Teraz nikoho nechcem uraziť, nikomu nechcem ublížiť, lebo tých ľudí nepoznám, hej. Ja nepoznám tam nikoho v podstate nijako. ... Ona nám v podstate pomohla s tou asistenciou. Všetko mi vybavila. Všetko vedela, že čo ako.“

Anna: „Sú to poriadne, sú to aj zrelé ženy (sociálne pracovníčky), viete. Vedia, že koľko stojí chleba, čo a tak ďalej. Som s nimi spokojná, som rada a niekedy pani Katka nemôže prísť, možnože majú rozdelené tie cesty, že musia toto alebo tak, ale som s nimi spokojná. Sú ústretové, čo môžu, pomôžu a keď nie, tak dáme dokopy hlavy a vymyslíme niečo.“

Mária: „Ona mi pomohla ohľadom tohto (pokús o denný letný tábor pre syna zdarma), a ešte vlastne nám vybavila zadarmo sme mali pozvánku do divadla na predstavenie Lomidrevo a to bolo úplne že perfektné, to sa synčekovi páčilo, bolo tam aj pohostenie, nič sme proste neplatili a bolo to. Synček bol prvýkrát v tom divadle a mohol sa odfotiť ešte aj s hercami na konci, no perfektné to bolo. Perfektný zážitok, sa mu páčilo, aj ma stále prehovára, že kedy pôjdeme do divadla...“

Kontakt so sociálnymi pracovníkmi im navyše pomáhal čiastočne zmierniť pocit samoty, ktorý prežívajú.

Tomáš: „Lebo je to, viete, aké je keď človek býva sám, samota niekedy bolí. Aj keď to nie je taká bolesť ako až taká, lebo ja som tvrdý človek, že som musel v živote iné ťažkosti prežívať také tie o tej psychickej stránke. Ale... Nuž ale je to, je to sympatické, že prejavujú o mňa záujem. To poviem na rovinu tak. Ja si to vysoko cením, to poviem narovinu.“

Pokiaľ ide o zmeny vo frekvencii stretnutí sociálnych pracovníčok s účastníkmi v priebehu projektu, ako bolo uvedené v priebežnej správe z výskumu, v 1. roku sa účastníci projektu so sociálnymi pracovníkmi zvyčajne stretávali dvakrát do mesiaca – každé dva týždne, v prípade potreby aj častejšie (napr. Tomáš – každý týždeň). Okrem návštev v bytoch boli účastníci so sociálnymi pracovníkmi aj v telefonickom kontakte. Na konci projektu sa viacerí účastníci projektu so sociálnymi pracovníkmi už nestretávali pravidelne (napr. raz týždenne), ale len podľa potreby. Po zabehnutí projektu pracovníci v mnohých prípadoch nevnímali pokračovanie spolupráce s klientmi ako potrebné, a preto plánovali, ako ju ukončovať.

Ú1: *„Ja myslím, že je to práve skôr nízko náročné, lebo tým, že oni sú niekde už tak zastabilizovaní tým, že majú vidinu stáleho bývania, čo je obrovský stresor v životoch tých ľudí, alebo bol dlhé roky predtým, že keď odpadla táto existenčná úzkosť, ja mám pocit, že v nich narastajú zdroje, aby riešili si tie problémy sami, nejako narábali so svojím časom, so svojím životom. Čiže sme tam stále viac a viac nepotrební...“*

Ú2: *„A tie poradenstvá, však nech aj kolegyňa povie, ale ja čo chodím za tým pánom, sú veľmi pohodové. To sú rozhovory o tom, čo si nakúpil, čo si navaril, čo plánuje variť. Prípadne kde bol. Bolia ho kĺby, čiže moc nechodí. Občas ide za nejakým kamarátom, tak mi povie, čo má ten kamarát nové. To sú proste len, že pokecáme si a je to veľmi príjemné.“*

Rovnako to vnímal aj jeden z riadiacich pracovníkov. R1: *„Priznám sa, že áno, v memorande je napísané, povinná návšteva raz za týždeň, tak áno, aj my sme k tomu pristúpili veľmi slobodne v tom, že máme klientov, kde to je raz za týždeň, a máme klientov, kde to bolo častejšie. A máme klientov, kde to je už absolútne zbytočné a dokonca nevhodné. Takže som sa cítil slobodný v prispôsobení si frekvencie stretnutí.“*

2.6. Zdravie

V projektoch housing-first je dôležitou témou aj podpora v oblasti zdravia, najmä preto, že život bez domova obvykle vedie k vážnym zdravotným problémom, ktoré sa týkajú tak fyzického, ako aj duševného zdravia. Tieto problémy sú kvôli obmedzenému prístupu k zdravotnej starostlivosti (napr. z dôvodu dlhov na zdravotnom poistení) často dlhodobo neliečené.⁵ Ako sme už uviedli v časti 2.1, závažné zdravotné problémy sa vyskytli v 7 z celkového počtu 9 domácností, ktoré sú aktuálne zapojené v projekte, z toho u 6 dospelých a dvoch detí. Okrem iných išlo v troch prípadoch o onkologické ochorenia, či v 1 prípade o DMO. Jeden účastník má závažné telesné postihnutie a pri pohybe používa invalidný vozík. Závažnému ochoreniu čelil aj účastník, ktorý účasť v projekte ukončil. U niektorých účastníkov

⁵ Bližšie pozri napr.: Ondrušová, D. – Fico, M. (2018) Podkladový materiál koncepcie prevencie a riešenia bezdomovectva na národnej úrovni. Bratislava : Inštitút pre výskum práce a rodiny. Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2018/Ondrusova/podkladovy_material_koncepcie_ondrusova_2018.pdf

sa vyskytovala kombinácia zdravotných problémov. V troch domácnostiach žili členovia s poruchou duševného zdravia. Dvaja účastníci mali pred vstupom do projektu ťažkosti s nadmerným užívaním alkoholu. V ďalších troch prípadoch bola zaznamenaná astma, jeden účastník medzi zdravotnými problémami uviedol cukrovku, ďalšia účastníčka problémy so žalúdkom a pankreasom.

Vnímanie zmien zdravotného stavu účastníkmi sme v priebehu projektu sledovali v dvoch rovinách. Na jednej strane sme sa pýtali na zmeny zdravotného stavu v období od predchádzajúceho rozhovoru a zároveň nás zaujímalo subjektívne hodnotenie zdravotného stavu na škále od 1 po 10, kde 1 znamenalo veľmi zlý a 10 znamenalo veľmi dobrý zdravotný stav. Popisy zmien zdravotného stavu a jeho bodové hodnotenie u jednotlivých účastníkov nie vždy navzájom korelovali, v niektorých prípadoch boli pridelené body vyššie ako v predchádzajúcom rozhovore napriek tomu, že medzičasom došlo k zhoršeniu zdravia.

Celkovo možno zhrnúť, že podobne ako v iných housing-first projektoch v zahraničí, ani v projekte Dostupného bývania so sociálnou podporou možnosť bývať automaticky nemala za následok zlepšenie zdravotného stavu u všetkých účastníkov.⁶ Pozitívnu zmenu zdravotného stavu priamo spomenul jeden z nich.

Tomáš: *„No ale zapracoval som na sebe, že teda aj som začal k tomu zubárovi chodiť kvôli tomu, že som si myslel, že až do hrobu mi to vydrží tak, jak to je. Nestalo sa tak. Zmenil som sa aj v tomto ten pohľad na vec, že dobre, dám si spraviť ten umelý chrup, aby som ešte možno keď náhodou požijem pár rôčkov, takže optimistickejšie rozmýšľam v tom mojom životnom pesimizme.“*

U niektorých k výraznejšej zmene zdravotného stavu nedošlo.

Katarína: *„Viete čo, ani nie. To je to furt isté – psychika, astma, kríže, chrbtica, kolená.“*

Naopak, niektorým účastníkom sa zdravotný stav zhoršil. Jeden účastník prekonal infarkt, viacerí podozrevali zhoršenie zdravotných problémov.

Ján: *„Zlepšiť určite nie, len sa mi zhoršilo všetko. Takže mám väčšie a väčšie bolesti. Nádor viac a viac rastie. A je toho strašne veľa skrátka. ... Ale ako no, tak čo. No, tak ja už so zdravím nebudem na tom lepšie.“*

Podobne sa vyjadroval Ondrej: *„No jedna nepríjemnosť skončí, príde druhá, no tak neviem, no...“* Pána Ondreja zdravotný stav výrazne limituje pri bežných, každodenných aktivitách, ako napríklad trávenie voľného času (nevládze chodiť, nemôže cestovať a pod.). Situáciu mu zhoršuje aj samota a nedostatok denných aktivít. Priznal, že viackrát mal pocit, že problémov

⁶ Busch-Geertsema, W. (2016) Housing First Peer Review in Social Protection and Social Inclusion, Belgium, 16-17 March 2016. Synthesis Report.

je už tak veľa, že sa to nedá zvládnuť: „Po noci jak aj teraz cítim, mal som tie bolesti, ja už som pozeral, či von oknom tam uvidím vlak, že to radšej si skočím, mal som také. ... Ale som si povedal: Tak v poriadku, som sám a toto mám, čo majú druhí ľudia, no tak som si to vyhovoril také blbosti, som si musel nejakú činnosť nájsť, aby som odbúral tie myšlienky. Samota je krutá, to je pravda. Bo tu... no čo máte tu robiť, sadnete si, ráno vypijete kávu, vyfajčím 2-3 cigarety, no a čo, idem do obchodu, obed navarím, ale to si navarím na 3 dni, bo každý deň sa mi nechce variť, to je jasné, no a...“

Pavol cez vianočné sviatky (2021) prekonal infarkt, Marta mala stále viaceré zdravotné problémy, ktoré sa jej zhoršovali, kvôli čomu postupne prestala predávať časopis NotaBene.

U Jakuba, ktorý pôvodne pociťoval určité zlepšenie, navyše spôsobil aj krátkodobo zhoršený zdravotný stav výpadky príjmu a s tým spojený stres: „No, tak dá sa, no. Prekonal som dve chrípky a Covid, takže som bol na tom zle. Skoro mesiac a pol som nepredával vôbec, no.“ Okrem toho opakovane potreboval pomoc záchranky.

Jakub: „Som bol aj také ako v bezvedomí dvakrát. Potom prišla sanitka, oni ma prebrali. Chceli ma do nemocnice, ale ja som povedal, nemôžem ísť, lebo psov nemám kam dať. Kto sa mi o nich postará?“

Aj pani Anne sa v priebehu šiestich mesiacov zhoršil zdravotný stav, myslí si, že kvôli stresu, ktorý prežívala. Zvažovala liečebný pobyt v kúpeľoch.

Dvaja účastníci sa tiež vyjadrili k nadmernému užívaniu alkoholu, ktoré u nich prebiehalo po nasťahovaní do bytu rozdielne. Jeden z nich uviedol, že v tomto smere u neho došlo k podstatnej zmene a je úplne konsolidovaný. Druhý priznáva, že niekedy konzumuje veľa alkoholu, ale nevníma to ako problém, ktorý by chcel riešiť: „No a ja tie stereotypy nemám rád. Furt len dokola to isté. No, furt. Potom sa opijem, potom niečo vyvediem, potom ľudia sa sťažujú, potom zas a furt niečo.“

Zmeny v subjektívnom hodnotení zdravotného stavu účastníkov v jednotlivých kolách rozhovorov popisuje nasledujúca tabuľka. Z dôvodu zachovania ich anonymity sme k týmto údajom nepriradzovali žiadne iné socio-demografické charakteristiky ani mená.

Tabuľka 3: Subjektívne hodnotenie zdravotného stavu účastníkov na škále od 1 do 10

1. kolo	2. kolo	3. kolo	4. kolo
1	1	-5	n/a
3	5	5	4
3	10	5	n/a
3	10	5	2
5	5	7	n/a
7	7	8	8
10	10	10	9
5	n/a	7	n/a
5	n/a	n/a	n/a
n/a	n/a	0	3

n/a – netýka sa / údaj nie je k dispozícii

Zdroj: autorky

Pri pohľade na porovnanie hodnotení v prvom a štvrtom kole rozhovorov je zrejmé, že v prípade väčšiny účastníkov a účastníčok nedošlo v zásadnej zmene zdravotného stavu – tí, ktorí hodnotili svoj zdravotný stav nepriaznivo už na začiatku projektu, ho hodnotili negatívne aj po dvoch rokoch a naopak, tým, ktorých po nastáňovaní netrápili závažnejšie zdravotné problémy, ani po dvoch rokoch nepribudli nové. Napriek tomu, dvaja účastníci v druhom roku projektu svoj zdravotný stav dokonca ohodnotili zápornou hodnotou – „mínus nula“ a mínus päť: *„Jaj, tak tam je mínus päť. Lebo tam to je všetko zlé.“*

2.7. Finančná situácia, zamestnanie, vzdelávanie

Vo vzťahu k udržaniu si bývania a podmienke pravidelne si platiť nájomné a poplatky za energie bola tiež dôležitou témou výška a stabilita príjmu účastníkov projektu. Vo všeobecnosti bola už po prvých dvoch kolách rozhovorov finančná situácia účastníkov projektu napriek ich schopnosti hradiť náklady spojené s bývaním pomerne náročná a vo väčšine prípadov im ich príjem neumožňoval sporiť si pre prípad výpadku príjmov alebo nečakaných výdavkov. U viacerých účastníkov bola finančná situácia v závere projektu ešte zložitejšia - niekedy im chýbali prostriedky na jedlo, či na lieky. Súviselo to najmä s (dočasne) zhoršeným zdravotným stavom, ktorý im bránil privyrobiť si, ale aj s nižšími príjmami za prácu (najmä z predaja NotaBene). Extrémne nízky príjem má pán Jakub – podľa jeho slov dôchodok vo výške 20 eur a pomoc v hmotnej núdzi vo výške 120 eur.

Jakub: „Neostáva mi nič, len ísť predávať časopis. Keby som mal príjem tých 300, hej, lebo z toho, čo takto, nemôžem poskladať. Lebo môže sa niečo stať alebo čo a ja nemám odložené nič. Aspoň tých 300, že tak 180 by som zaplatil plyn, vodu, všetko by som si zaplatil, no a ten zvyšok by som si mohol aspoň tých 50 € každý mesiac trošku odložiť. Ak by sa našla nejaká brigáda. Lenže ja zase brigádne nemôžem robiť, lebo tú sociálnu dávku by mi automaticky zastavili.“

Jakubovi v dôsledku vážnej finančnej situácie dokonca niekedy chýbali prostriedky na jedlo a lieky: „Niekedy aj tri dni nejem, no. No, tak viete, ja mám cukrovku a tú leukémiu. Tak mi doktorka napísala recept, ale ja som nemal za čo vybrať, tak bolo to zlé. A ja sa hanbím niekomu niečo povedať – požičaj mi alebo čo. No, však teraz keď som bol v tej chrípke, tak len domovník a domovníčka mi kupovali prášky. Lebo ja som na to nemal. Dva dni som len čistú vodu som si zohrieval a to som pil, ani čaj som nemal.“

Aj Ondrejovi jeho príjem sotva stačil na zaplatenie nevyhnutností, na potešenie len zriedka: „Tak sa mi to stáva (že nemám dosť peňazí), ale pre moje dobro sa mi to stane, lebo vtedy, vtedy skončím s fajčením, nekúpim si cigarety a dá sa vydržať. Alebo kúpim si cigarety a nevyfajčím, čo ja viem, 20 za deň, ale vyfajčím päť každý deň, päť, si to tak rozpočítam, takže je to tak, viete. To je aj dobre. A čo sa týka peňazí na stravu alebo že by som mal problém s čím, tak to nie, to je prvoradá u mňa, strava a potom sú tie blbosti.“

Nebyť toho, že Ján v byte žije s partnerkou, jeho vlastný príjem by mu na úhradu nákladov za bývanie a bežných výdavkov nepostačoval: „Ja som 5 rokov, 6 rokov na dvesto sedemdesiatich eurách, čo... V podstate najprv 2 roky bolo 133 €. Potom to už postupne šlo na 240. Až teraz mám 270. Ja nemám z čoho si ušetriť. ... Teraz mi napríklad praskol disk na vozíku a to už som musel kúpiť obidve kolesá. U tej firmy povedali, že musím zaplatiť nie za jedno koleso, lebo že oni to predávajú, posielajú z Nemecka. A za dve som platil 138 aj s dovozom a teraz duše k tomu treba kúpiť a teraz plášte, no tak okolo 250 € len za to, hej.“

Ani príjmy ďalších dvoch účastníkov vo výške 398 a 428 eur by im zďaleka neumožňovali nájsť si v Bratislave podnájom na komerčnom trhu, bývať môžu len vďaka tomuto projektu. Navyše má jeden z nich príjem krátený kvôli exekúcii zo zdravotnej poisťovne.

Napriek zložitej finančnej situácii väčšiny účastníkov projektu sa im podľa vlastných slov netvorili dlhy na nájmomnom, a to hlavne preto, že zaplatenie nájmu a energií považovali vždy za prioritu. Dlh na nájme vznikol len Júlii – avšak nedopatrením, keď poslala peniaze na zlé číslo účtu, a Pavlovi s Martou, ktorým sa však dlh podarilo rýchlo splatiť. Júlii sa ako jednej z mála darí z pravidelného príjmu sporiť, 100 € mesačne si z dôchodku odkladá aj pán Tomáš.

Zdroje príjmov domácností boli rôzne: dôchodky (invalidné či starobné), mzda, výnimočne sociálne transfery (hmotná núdza, rodičovský príspevok) aj výživné (alimenty). Väčšina domácností mala viac ako jeden zdroj príjmu, pričom päť domácností malo počas trvania projektu pravidelný príjem zo zamestnania (z toho dvaja z predaja časopisu NotaBene).

Pavol a Marta si napríklad v závere projektu privyrábali predajom časopisu NotaBene, Marta tiež brigádnicke upratovaním. Svoju situáciu zhrnuli nasledovne: *„Áno, niekedy je chudoba, niekedy je lepšie, no. Aj u vás je, nie? Niekedy jete makové slíže, niekedy jete mäso. ... Lebo niekedy je aj také, že ani skoro neni čo jesť, lebo neni dost.“*

Dvaja účastníci si v čase 4. rozhovoru hľadali prácu – Pavol, pretože sa doma nudil, si prácu aj našiel, ale následne ju musel pre zdravotný stav opustiť a aktuálne hľadá takú, ktorú by bolo možné zlúčiť s jeho zdravím a zároveň s exekúciami, ktoré má. Mária mala prácu počas trvania projektu, v čase 4. rozhovoru skončila a hľadala novú. Perspektívu jej nájdenia vnímala veľmi pozitívne a neobávala sa ani o nedostatok financií v období, kým prácu nájde. Účastníci však pri svojom hľadaní zamestnania čelia viacerým prekážkam, napríklad zdravotným problémom či časovým obmedzeniam (samoživiteľky).

Jakub: *„No a kto vás dneska zamestná, keď som taký čierny a Slováci sú veľmi konzervatívni a veľmi majú úsudky.“*

Spomedzi účastníkov sa formálne vzdeláva len jeden. Ján hrá na klarinet a dúfa, že keď hru naň aj formálne vyštuduje, bude môcť učiť na ZUŠ a privyrobiť si tak k invalidnému dôchodku a predávaniu NotaBene. Mária sa po večeroch učí angličtinu a číta si knihy o diagnóze svojho syna, aby ju lepšie pochopila. Inak sa však vzdelávanie týka najmä detí v týchto domácnostiach, pre ktoré prechod z ubytovne do nového bývania nebol vždy jednoduchý.

Ú3: *„Tým, že Fortuna zabezpečuje Fortunáčikom doučovanie, odľahčovanie pre tých rodičov, tak sme rýchlo pochopili, že tým, že boli tie rodiny akoby presunuté do iného prostredia, o toto všetko prišli. Tak vlastne v jednej rodine je jednu hodinu týždenne taká dobrovoľníčka, ktorá pomáha s chlapcom. A v druhej rodine je doučovanie z angličtiny nastavené tiež dobrovoľníčkou..“*

Katarínin syn mal okrem toho problematickú školskú dochádzku a po 3. rozhovore do školy prestal chodiť úplne a ocitol sa na úrade práce. Tieto problémy sa však objavili už pred nasťahovaním do bytu. S doučovaním detí v ďalších dvoch rodinách mali obidve matky dobré skúsenosti. Navyše Annin syn sa po stabilizovaní zdravotného stavu vrátil do školy a v tridsiatke si dokončuje základné vzdelanie, s plánmi pokračovať na dvojročnom odbore.

2.8. Bežné aktivity, voľný čas, plány do budúcnosti a celková spokojnosť

V ukončovaní bezdomovectva vytvára možnosť bývať priestor aj pre ďalšie pozitívne zmeny v životoch účastníkov, čo napokon vyplýva aj z názvu prístupu housing-first - bývanie ako prvý krok. V prvých mesiacoch po nasťahovaní patrí k oblastiam, v ktorých sa zmeny prejavujú spravidla najvýraznejšie, trávenie času a pociťovaná miera stresu, resp. celkovej spokojnosti. Zmeny v oblasti zamestnania či zlepšenia zdravotného stavu, ktoré sú vo vnímaní verejnosti

najviac očakávané, sú totiž determinované aj ďalšími faktormi, ako napr. vek, či zdravotné znevýhodnenie, takže buď vyžadujú viac času, alebo v niektorých prípadoch nie sú možné.

Bežné aktivity boli v čase prvých rozhovorov (marec – apríl 2021) do značnej miery ovplyvnené pandemiou a zákazom vychádzania, rovnako však aj ekonomickým statusom účastníkov projektu. Pri treťom a štvrtom rozhovore sa bežné aktivity i voľný čas účastníkov vykryštalizovali aj podľa znovu nadviazaných rodinných väzieb.

Jedna skupina účastníkov teda trávila svoj čas hlavne pracovne, pričom rutina im zabrala takmer všetok čas – voľný čas im veľmi nezostal (Anna, Mária, Marta). Nie náhodou ide o ženy, ktoré sa starajú o domácnosť (deti alebo partnera) a pri bežných aktivitách i trávení voľného času spomínajú najmä domáce povinnosti.

Anna: „Keď aj sú tie deti takto že v škole alebo čo, tak ja sa snažím len si v klude oprat', vyvešať, uvariť, no a tak.“

Marta: „...idem do tej roboty, idem domov, o zvieratá, variť, prať, upratovať a zase to isté to dookola to isté. Prať, žehliť, zase on ide predávať, príde, naberiem mu ješ', dám mu... On si musí dať čisté ponožky. To je to každé ráno toto moje, aby si dal čisté veci. No, to je furt to isté dookola.“

Druhá skupina pozostávala najmä z účastníkov na invalidnom či starobnom dôchodku, ktorí vďaka stabilnému bývaniu a absencii nutnosti riešiť, čo bude na ďalší deň, kde budú spať a podobne, spoznali aj nudu (Ondrej, Pavol). Viacerí účastníci si vďaka bytu zlepšili životosprávu.

Členovia tretej skupiny si našli aktivity na trávenie voľného času (Júlia, Katarína, Tomáš, Mária). U viacerých účastníkov došlo aj k obnoveniu rodinných väzieb.

Ondrej: „Po dlhej dobe som sa spojil s mojimi deťmi, tak mi zavolajú sem-tam. Tak jeden je s frajerkou a dcéra je v Košiciach, tak no a ja som nebol s nimi v styku dosť dlho.“

Niektorí si našli nových známych jednoduchšie ako iní – napríklad „psíčkar“ Ján alebo Tomáš, ktorý vo voľnom čase pomáha dôchodkyni staršej od seba „chodiť po doktoroch“, či vybaviť osobný bankrot.

Júlia: „Keď som doma, tak buď to ešte vyšívam, si niečo spravím, alebo teraz som malej doštrikovala takú bundičku. No a rada čítam, alebo idem von, von idem do prírody a mám kamarátku, tak sa prejdeme vonku a tak.“

Katarína: „No, leto bolo krásne. No, bola tu dcéra. Z Nemecka došla. A tak chodili sme si užívať na kúpaliská a dalo sa.“

Výraznou témou sa v rozhovoroch stala aj samota. Zdá sa, že sa viac prejavuje u ľudí, ktorí boli bez domova dlhodobo, kde boli zároveň aj častejšie narušené vzťahy v rodine. Chýbajú však systémové možnosti pri podpore jej zvládania. U niektorých to spôsobuje problém – volajú si rodinu na časté návštevy a susedia sa časom sťažujú na hluk. Prestávanie sa je výzvou aj pre rodiny s deťmi. Matky boli zvyknuté na odľahčovacie služby v ubytovni a niektoré deti boli zas zvyknuté na prostredie ubytovne, kde vyrastali a majú kamarátov.

Katarína: *„Do školy nechodí (syn), no, proste lajdák. On tu nemá kamarátov. On ich má na tej Fortune, lebo lepšie to tam pozná, lebo 1 rok mal, keď sme tam došli bývať. Takže tam vyrastal. A tam pre neho to je jeho domov.“*

Sociálne pracovníčky sa tiež snažia účastníkom projektu pomáhať so zvládaním samoty, organizovaním skupinových voľnočasových aktivít ako opekačky, návštevy múzea, či iného mesta.

Ú3: *„No, toto je pre nás výzva, je to pre nás téma vlastne už dlhšie, že ako viacej pomôcť týmto mamám, starým mamám zapojiť sa do miestnej komunity alebo do toho prostredia, kde teraz odrazu sú.“*

Ú2: *„Ako keby, že rozširovať to pole možností, čo môžu robiť. Ale je to skôr vyplnenie voľného času a možno podpora nejakých medziľudských vzťahov ľudí s podobnou skúsenosťou.“*

Dvaja účastníci projektu, Ondrej a Tomáš, sa aj skamarátili, pravidelne si volajú, navštevujú sa a vybavujú si veci spoločne.

Ondrej: *„My (s Tomášom) sme taká dvojica, všetko si robíme – všetko sa robí dvojmo, no. My dvaja si vyjdeme. Buď ja tam pôjdem v sobotu, on príde v nedeľu, alebo tak, my si to už dáme dohromady.“*

Zároveň účastníci projektu nevedeli ani v jeho závere pomenovať svoje plány a ciele do budúcnosti, na obdobie najbližšieho roka, ani piatich rokov. Viacerí si priali najmä zlepšenie zdravotného stavu, a aby mohli zostať bývať v pridelenom byte.

Napokon tiež boli účastníci projektu požiadaní, aby vyjadrili, s čím sú teraz vo svojom živote najviac spokojní a s čím sú najviac nespokojní. V prvých dvoch kolách boli účastníci nespokojní najmä s obmedzeniami súvisiacimi s pandémiou COVID-19, prípadne neuviedli nič, s čím by boli nespokojní. V ďalších dvoch rozhovoroch mali rozdielne obavy – niektorí žiadne, niektorí o svoje zdravie a niektorí o bývanie po ukončení projektu. Vo všetkých kolách rozhovorov u väčšiny z nich prevládala celková spokojnosť, ktorá súvisela predovšetkým s možnosťou bývať.

Mária: „*To bývanie urobilo veľa. Lebo v podstate ma to aj tak naštartovalo s tou zmenou práce. Lebo ja som bola taká, že keď už niekde som, tak mi to tak vyhovuje. Alebo aj keď som bola na tej ubytovni, ja som sa tak prispôsobila, lebo ja som spokojná s tým, čo mám. Takže som vtedy nevedela, že môže byť aj lepšie, alebo tak. Takže to ma tak namotivovalo a aj tú prácu som zistila zrazu, že môže byť aj lepšie, že nemusím pracovať víkendy.*“

Aj Ondrej napriek častému pocitu samoty a vážnym zdravotným problémom hovoril o životnej spokojnosti: „*Spokojný som... to napríklad v zime, keď vidím, že vonka sneží, prší, a ja som v teplúčku, vtedy som spokojný. Si viem predstaviť, že keby som bol tam, na ulici, si spomeniem na tých bezdomovcov, ktorí... tých mi je tak ľúto ... sa túlajú. Bo aj tu sú, však, sa túlajú. Tu chodia, pod okno na tie smetné koše... Ľúto mi je takých ľudí, a ja sa pozerám v teple, tak to je u mňa, to je...no, pohoda.*“

A optimistická bola aj odpoveď pani Júlie, ktorá takisto potvrdzuje, že bytová núdza žien má spravidla iné podoby ako u mužov: „*S čím som teraz v živote najviac spokojná? Sama so sebou, že som sa z toho všetkého aj z tej choroby, aj z toho všetkého, dostala. Že nepadla som, jak sa hovorí, na zem. Keď aj som išla do Vagusu, ale nikdy som nešla k alkoholu...*“

2.9. Lekcie z riadenia projektu

V kontexte potenciálneho rozširovania projektu, tak v Bratislave, ako aj podobných projektov v iných mestách, sú takisto cenné postrehy riadiacich aj sociálnych pracovníkov organizácií, ktoré boli zapojené v projekte, týkajúce sa ich očakávaní od vstupu do projektu, finančnej či personálnej náročnosti jeho realizácie, celkového vnímania jeho silných aj slabých stránok.

Z pozície mesta Bratislavy ako poskytovateľa bytov boli dôležitým prínosom projektu systémové zmeny v nastavení bytovej politiky mesta, ako aj v práci s nájomcami v mestských bytoch a prepojení dvoch vecne príslušných sekcií. Zástupkyňa magistrátu poukázala na zámer mesta už od začiatku realizácie projektu premietnuť získané skúsenosti aj do ďalších systémových opatrení v meste.

R4: „*To, čo sa veľmi deklarovalo, alebo z čoho sa všetci tešili naozaj úprimne, bolo, že sa v meste za ten rok podarilo schváliť v zastupiteľstve okrem tohto projektu aj koncepciu mestskej bytovej politiky,⁷ ktorá odráža náhľad na z dostupňovanie bývania ako takého vo všeobecnosti. A teda to, čo môžem povedať, že už vtedy sa rozmýšľalo, že aj sa bude musieť nejaký jeho*

⁷ Hlavné mesto Slovenskej republiky Bratislava (2021): Koncepcia mestskej bytovej politiky 2020-2030:

https://bratislava.blob.core.windows.net/media/Default/Dokumenty/Koncepcia%20bytovej%20politiky_2021-1.pdf

výsledok, ktorý sa už na začiatku očakávalo, že bude úspešný, potom pretaviť do nejakej systémovej politiky celého mesta. A to si myslím, že sa vlastne deje a toto sa naplnilo.“

Mesto v nadväznosti na koncepciu v roku 2022 začalo s prípravou nového VZN o pridelovaní mestských nájomných bytov, ktoré mestu umožní pridelovať byty zraniteľným skupinám obyvateľov so sociálnou podporou aj v rámci bežného nájomného bývania, bez potreby vytvárania samostatných housing-first projektov. V súčasnosti (august 2023) je VZN v štádiu vyhodnocovania pripomienkového konania. Personálne prepojenie Sekcie sociálnych vecí a Sekcie nájomného bývania v projekte Dostupného bývania so sociálnou podporou zase viedlo k vytvoreniu spoločných pracovných postupov, ktoré sú uplatniteľné v celom mestskom bytovom fonde. Týka sa to napríklad riešenia susedských sťažností, so zameraním na prevenciu straty bývania nájomcov. Pracovník Sekcie sociálnych vecí v tejto súvislosti uviedol: „Sekcia sociálnych vecí je teraz vnímaná ako partner, ktorý vie vstúpiť do procesu riešenia, kým dôjde k poslednému kroku, ktorým je nepredĺženie nájomnej zmluvy.“

V priebehu projektu sa jednak ukázalo, že postupy s dôrazom na prevenciu straty bývania sú potrebné. Zároveň boli vytvárané takpovediac za pochodu. Preto odporúča zvážiť mestám, ktoré majú záujem uplatňovať v bytovej politike prístup housing-first, pripraviť si takéto postupy už vopred, aj na základe skúseností z iných miest.

Aj organizácie poskytujúce účastníkom sociálnu podporu hodnotili projekt Dostupného bývania so sociálnou podporou ako prínosný. Motiváciou ich vstupu do tohto projektu bola jednak možnosť udržateľného bývania pre klientov – keďže ide o mestské byty. Zároveň túto príležitosť vnímali aj ako možnosť podieľať sa na nastavovaní projektu, ktorý môže mať aj širšie dopady. Jedna z riadiacich pracovníčok sa napríklad o motivácii ich organizácie vyjadrila nasledovne:

R2: „My v tej sociálno-právnej ochrane sa tešíme, keď mestá alebo obce povedia, že áno, naozaj priznajú tú zodpovednosť, ktorú majú, za rodiny s deťmi. Že chcú riešiť témy, akékoľvek sa ich týkajúce a to bývanie je naozaj jedna z dôležitých stabilizačných záležitostí, ktorú rodina a deti potrebujú. Čiže my sme boli radi, že takáto iniciatíva z mesta ide. A teda chceli sme sa do toho zapojiť a vyskúšať to.“

Podobne sociálni pracovníci vnímali ako silnú stránku tohto projektu stabilitu bývania, ktoré účastníci získali.

Ú2: „Naozaj, že je to stabilnejšie, než keď iní naši klienti bývajú u komerčných prenajímateľov. Že to bývanie je pre nich aj dlhodobejšie a môžu nadobudnúť taký väčší pocit istoty. A určite aj tá finančná dostupnosť.“

Iná pracovníčka dodala: *Ú4: „... sa tam môžu začať cítiť ako doma, keď to tak vnímajú, že to je akoby už na dožitie, že si to fakt prispôsobujú sebe, že magistrát tam až tak nechodí, alebo nedbá na to, aby to vyzeralo nejakým spôsobom, hej, že tí ľudia tam môžu si to budovať na*

svoj obraz a byť tam ako vo svojom. A to, že to vlastne nie je časovo ohraničené a je to dobre nastavené v pomere k výške príjmu, tak mám pocit, že to funguje.“

Pre niektorých pracovníkov bola ďalej do istej miery prekvapivým, aj keď nie zásadne problematickým momentom dlho trvajúca príprava projektu zo strany magistrátu, od oznámenia zámeru, po začiatok realizácie. Účastníci fokusovej skupiny boli tiež požiadaní o reflexiu výberu cieľovej skupiny projektu a prípadných odporúčaní pre jeho rozšírenie. Už v priebežnej správe sme sa zmieňovali, že viacerí účastníci projektu z hľadiska nízkej komplexnosti potrieb pomoci neboli typickými klientmi prístupu housing-first. Niektorí riadiaci pracovníci túto okolnosť nevnímali problematicky, aj vzhľadom na skúsenosti z podobných projektov svojich organizácií, kde okrem zraniteľnosti klienta častokrát zvažujú aj ďalšie okolnosti, napr. kompatibilitu predstáv o bývaní medzi prenajímateľom a klientom. Jeden účastník tiež zdôraznil, že v podmienkach SR nemusí zraniteľnosť v bývaní súvisieť len s vysokou potrebou komplexnej pomoci, ale aj s dlhodobou nízkym príjmom:

R1: „Zraniteľnosť tých klientov vo veľkej miere spočíva naozaj aj v nedostatku financií. To znamená, keď niekde nie je zraniteľnosť v inej krajine braná viac z toho pohľadu, že sú zdravotné riziká a diagnózy, tak v podmienkach Slovenska si myslím, že tá zraniteľnosť je ohromne aj ohľadom financií.“

Iná respondentka napriek tomu odporučila zamerať sa v budúcnosti aj na ľudí s komplexnejšími potrebami.

R2: „Ale ak by sa teda malo o tom uvažovať vo väčšom a by sa to malo rozbehnúť vo väčšom, tak ja naozaj by som bola rada, keby to boli rodiny nielen z ubytovní. Alebo možnože vyslovene nie z ubytovní. Magistrát má možnosť využiť v tomto svoje zdroje nejakých informácií, poradovníkov, ktoré už tie ubytovne majú. Lebo v tých ubytovniach tí ľudia žijú niekoľko rokov a nejako si zvykajú na ten spôsob obhospodarovania bytovej bunky a dodržiavania pravidiel a napríklad rozpočtovania... Majú už nejaké návyky. Ale úplne inak na tom sú ľudia, ktorí naozaj idú z krizáku do krizáku, každé tri mesiace bývajú niekde inde, resp. nemajú kde bývať.“

Politická komunikácia, ani informovanie verejnosti či susedov o projekte a jeho výsledkoch podľa vyjadrení riadiacich pracovníkov nepatrili ku kľúčovým témam jeho realizácie, čo mohlo súvisieť aj s pomerne malým počtom jeho účastníkov. Zástupkyňa magistrátu v súvislosti s politickou komunikáciou projektu uviedla:

R4: „V rámci zastupiteľstva sú nálady aj nie naklonené úplne takýmto sociálnejším projektom. Ale myslím si, že to bolo bezprecedentné v tom, že sa to schválilo aj v balíku s tou koncepciou mestskej bytovej politiky.“

Navyše, spolu s priebežnou správou o projekte, ktorá po roku od jeho spustenia preukázala jeho úspešnosť, sa v mestskom zastupiteľstve podarilo schváliť aj jeho rozšírenie o ďalších 10 bytov, do ktorých sa účastníci sťahovali na prelome rokov 2022 - 2023.

Susedia neboli o projekte pred nastahovaním účastníkov a účastníčok do bytu cielene informovaní, organizácie to považujú skôr za ohrozujúce. V priebehu projektu sa podľa vyjadrenia pracovníka Sekcie sociálnych vecí objavila len jedna susedská sťažnosť na účastníka projektu, ktorá sa však neopakovala a nemala negatívny vplyv na udržanie si bývania účastníka.

Spoločné informovanie verejnosti sa zase neudialo kvôli niektorým organizačným nedostatkom pri nastahovaní účastníkov do bytov, kvôli ktorým nebolo možné hovoriť v danom čase o úspešnom spustení inovatívnej projektovej iniciatívy.

Priestor pre zlepšenie vnímali riadiaci pracovníci zároveň aj v komunikácii magistrátu s účastníkmi projektu o bývaní, a to nielen v jeho úvode, pri nastahovaní, ale napríklad aj v súvislosti s včasným informovaním o predĺžení nájomných zmlúv.

R1: „Rola nejakej sociálnej nájomnej agentúry, ktorá komunikuje s nájomcami a ktorú malo mesto, nebola celkom splnená. Nie všetko sa tam dá prenechať na sociálnych pracovníkov.“

Pracovník Sekcie sociálnych vecí v tejto súvislosti zdôraznil potrebu personálne posilniť Oddelenie správy bytov a zvážiť vytvorenie špecializovaných pozícií podľa skúseností iných európskych miest, napr. koordinátora pre riešenie sťažností, dlhového referenta, či asistenta pre bytové otázky.

Témou fokusovej skupiny bola aj primeranosť personálneho a finančného zabezpečenia realizácie projektu. V tomto smere skôr projekt profitoval z dostupných kapacít v organizáciách pri realizácii iných podobných projektov, než aby priamo vytváral podmienky pre budovanie takýchto kapacít. Magistrát podporné služby poskytované organizáciami nefinancoval, resp. mal možnosť financovať ich len prostredníctvom grantovej výzvy, ktorej pravidlá neumožňujú viacročnú finančnú podporu, keďže pridelené finančné prostriedky musia byť vyčerpané v priebehu daného kalendárneho roku. Okrem toho by bolo potrebné o tieto zdroje „súťažiť“ s inými projektami, aj napriek existencii memoranda o spolupráci medzi Magistrátom hlavného mesta SR Bratislavy a organizáciami poskytujúcimi podporu účastníkom projektu. Jeden z riadiacich pracovníkov upozornil, že v budúcnosti môže byť takéto ťaženie zo synergie s inými projektami a službami, najmä so službou podpory samostatného bývania, neudržateľné.

R1: „Súhlasím s tým, že je pre nás krajne nevyhovujúce financovanie cez grantové výzvy. To je pravda, pretože pre mňa je to extra administratívna záťaž popisovať do projektu službu, ktorú bežne poskytujeme podľa toho, ako je definovaná v zákone. ... v budúcnosti, keby sme chceli robiť ďalšie projekty, tak si myslím, že príde na stôl otázka, prečo má Bratislavský samosprávny kraj financovať poskytovanie sociálnej služby v mestských bytoch. Pretože to sa reálne deje.“

Okrem toho je potrebné mať k dispozícii finančné prostriedky na preklopenie neočakávaných, resp. krízových situácií.

R1: „Bolo nejasné, kedy ten človek naozaj sa môže nasťahovať do bytu. Čiže bolo nutné počítať s tým, že sa mu tá zmluva tam, kde je, predĺži povedzme o ďalšie obdobie, ale nevedeli sme, o aké obdobie. Čiže nejaký príspevok tam prišiel z našej strany na bývanie v zime pred nasťahovaním. Niektorí z našich klientov sa nakoniec sťahovali až v januári. To bol december a až v januári. Čiže tam vznikli nejaké náklady. A pri dvoch klientoch, ktorí naopak boli na ulici a už to išlo do tej zimy a bolo to krízové, tak tam sme ponúkli... Našťastie sme mali vtedy k dispozícii byt. Čiže my sme im ponúkli vlastne náš byt.“

Rovnako z hľadiska personálneho zabezpečenia zapojeným organizáciám pomohla synergia s inými housing-first projektami, ktoré u nich prebiehali. Vzhľadom na malý počet bytov v projekte mesta Bratislavy preto nebolo potrebné navyšovať počet zamestnancov.

R2: „My sme kvôli tomuto konkrétnemu projektu nenavyšovali počet zamestnancov. ... Ak by sme si to mohli dovoliť finančne, tak určite by sme radi rozšírili tím o sociálnych asistentov a určite o možnosť psychológa. Kolegyňa má klienta, je to strašne milé, ona to robí rada, ale učia sa variť spolu polievky. Robí to človek, ktorý má dva vysokoškolské diplomy. A pritom by to úplne v pohode zvládol asistent, takúto prácu.“

Navyše, dve respondentky uviedli, že v projekte majú klientov, ktorí by aj boli vhodní ako peer pracovníci.

V budúcnosti by takisto bolo žiadúce personálne posilniť kapacity riadenia projektu na strane hlavného mesta, keďže celá agenda komunikácie s MVO, účastníkmi projektu, so Sekciou nájomného bývania, vrátane zabezpečenia zariadenia bytov, ktoré nie je štandardnou súčasťou prenájmu mestských bytov, bola v pôsobnosti jediného zamestnanca.

Organizácie by zároveň uvítali finančnú podporu na vzdelávacie aktivity pre pracovníkov v projekte. R1: „Určite by pomohlo, keby časť vzdelávania bola zabezpečená alebo financovaná aj od toho mesta.“

Samotní sociálni pracovníci vnímali potrebu vzdelávania rôzne.

Ú2: „Tí klienti, čo sú v pre nás magistrátnom bývaní, sú tí, ktorí sú takí z tých najľahších, keď ich tak môžem označiť. Takže tam nie, skôr možno to vyvstáva pri tých iných typoch bývania, ktoré sú menej dlhodobé a menej stabilné, tak tam zvažujeme nejaké ďalšie vzdelávania.“

Naproti tomu iná pracovníčka spomenula, že by uvítala vzdelávanie zamerané na podporu klientov so závislosťou na návykových látkach, vedené odborníkmi v tejto oblasti.

Ú1: „Pre mňa je veľká téma tá závislosť – ako s ňou pracovať.“

Dvaja riadiaci pracovníci zdôraznili aj dôležitosť vysvetľovania prístupu housing-first pracovníkom mestských zariadení, ktorí by mohli mať tendenciu uprednostňovať v pomoci bezproblémové rodiny.

Magistrát už na požiadavku financovania vzdelávacích aktivít pre pracovníkov v projekte aj plánoval reflektovať.

Pozitívne tiež vyzneli odpovede riadiacich pracovníkov na otázku, aké sú ich ďalšie plány s uplatňovaním prístupu housing-first. Magistrát hlavného mesta SR Bratislavy medzičasom už pristúpil k rozšíreniu projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou a v roku 2023 boli pridelené ďalšie byty novým účastníkom. V inej organizácii naďalej realizujú projekt podporený prostredníctvom EŠIF výzvy Dostupného bývania s prvkami housing-first, s jednoznačným odkazom.

R1: *„My pokračujeme ďalej...“*

3. Doma je doma: vybrané prípadové štúdie účastníkov projektu

Možnosť získať po rokoch života na ulici alebo v ubytovni bývanie v bežnom byte je mimoriadne silnou skúsenosťou. Preto sme sa rozhodli obohatiť záverečnú správu z výskumu o dva vybrané príbehy ľudí, ktorí takúto príležitosť dostali. Nie sú to príbehy, z ktorých by sa po nastáhaní do bytu vytratil všetky problémy: zhoršené zdravie, nízky príjem, či pocit samoty patria k dennej realite nielen týchto ľudí. Napriek tomu je z ich rozprávania zrejmé, že mať domov znamená omnoho viac ako mať miesto na prenocovanie; že mať domov je skutočnou hodnotou...

Pri výbere príbehov sme zohľadnili dve kritériá: počet členov domácnosti (zastúpená je osoba žijúca bez detí a bez partnera, ako aj matka s deťmi) a typ obydli pred nastáhaním do bytu (v jednom prípade ide o život bez prístrešia, v druhom o bývanie v ubytovni). Zároveň sme si vedomé, že v predloženej podobe nejde o prípadové štúdie v pravom slova zmysle a tieto príbehy majú skôr ilustračný charakter.

3.1. Anna: Je veľmi málo podnájmov, ktoré by zvládla platiť sama žena s deťmi

Anna bývala celý život v Bratislave. Do pätnástich rokov ju vychovávala prababka a keď tá zomrela, išla bývať s otcom. Dokončila si vzdelanie na strednom odbornom učilišti, a v devätnástich rokoch sa vydala. S manželom mali tri deti, ale jeho nevera ich manželstvo ukončila. Pri rozvode boli len dve možnosti – buď si deti nechá ona, alebo pôjdu do detského domova. Ich byt však patril manželovým rodičom, a tak si s deťmi musela hľadať nové bývanie.

Anna spomína, ako v tom čase nebolo veľa podpory pre matky samoživiteľky a nemala sa na koho obrátiť. Mestský byt získať nemohla, pretože exmanželove podlžnosti sa preniesli aj na ňu a zohnať komerčný nájom pre 4-člennú rodinu s jedným príjmom nebolo ľahké. Podarilo sa, avšak deti robia hluk, ceny stúpajú, a tak Anna časom o bývanie v podnájme prišla. Tak sa dostala do ubytovne Fortuna. O sedem rokov neskôr však opäť získala samostatné bývanie vďaka bratislavskému magistrátu a projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou.

O projekte sa dozvedela vďaka sociálnej pracovníčke v ubytovni, ktorá jej pomohla sa prihlásiť. Kým nepodpísala zmluvu, ani neverila, že spolu so svojimi deťmi naozaj pôjde bývať do „svojho“. Po presťahovaní sa ich domácnosť dokonca rozšírila o ďalšieho člena – syna Petra, ktorý pre psychiatrickú diagnózu nemohol bývať s pani Annou na ubytovni. Vďaka presťahovaniu však mohol opustiť zariadenie a pridať sa k svojmu staršiemu bratovi a dvom vnukom, ktorí tvoria domácnosť pani Anny.

Prechod na život mimo ubytovne nebol vždy hladký – pani Anna je teraz prevažne sama. Na ubytovni mala susedku, s ktorou sa mohla porozprávať a vzájomne sa podeliť o starosti s deťmi. Sociálne pracovníčky zas zvykli na krátky čas zabaviť vtedy ročného Štefka, aby si pani Anna mohla na chvíľu oddýchnuť. Keď získala byt, mala päťdesiatosem rokov a bola na

materskej s vnukom. Predtým však celý život pracovala v obchode cez agentúru, aby si mohla plánovať pracovnú dobu podľa potreby a nájsť si čas na domáce povinnosti a výchovu detí.

V trojizbovom byte s rozlohou 66 m² býva päťčlenná domácnosť už dva roky. Vďaka tomu, že opäť býva s mamou a jeho zdravie je stabilizované, si tridsiatnik Peter môže dokončiť základné a stredné vzdelanie. Vnukovi Kristiánovi sa v novej škole páči ešte viac než v tej starej a malý Števkovi sa každé ráno teší na vychovávateľku Renátku v škôlke. Najväčšou radosťou pani Anny je, keď sa vnuci dohadujú, koho babka ľúbi viac.

Domácnosť žije z rodičovského príspevku, náhradného výživného na dve maloleté deti, platu syna Ľuboša, polovičného invalidného dôchodku syna Petra a pomoci v hmotnej núdzi. Každý mesiac im po zaplatení nájmu a poplatkov zostane iba okolo dvesto eur, a tak pani Anna v rozhovoroch vždy spomína rastúce ceny potravín, ktoré sú stále väčšou záťažou pre ich rozpočet. To však stále nie je jej najväčšia starosť.

Pani v rokoch, ktorá obskakuje dve malé deti a jej predstavou voľného času je v pokoji upratať, vyprať a navariť, kým sú deti v škole a škôlke, trápí zdravie. Ako astmatička prekonala COVID, má problémy so srdcom aj so štítnou žľazou. Preto sa občas trápí premýšľaním nad tým, čo bude s deťmi, keby sa jej niečo prihodilo.

Dcéra Eva, mama Kristiána a Števkovi, žije sama a má zdravotné problémy. Kristiánov otec umrel a Števkovi otec rodinu opustil. Ľuboš mal zas pred časom autonehodu, po ktorej sa dlhšie zotavoval a ťažko si hľadal prácu. Všetci títo ľudia závisia na Anne a jej starostlivosti už dlhé roky. Teraz však rodina môže byť častejšie pokope – napríklad na Vianoce – pretože v nájme na rozdiel od ubytovne neexistuje večierka, po ktorej musia návštevníci preč.

Napriek všetkému, čo prežila a o koľko hladných krkov sa musela v živote starať, je prístup pani Anny k životu „*všetko sa dá vyriešiť, všetko sa po čase utrasie*“ a jej priority sú jasné: „*zbytočne budete mať veľa peňazí, ale keď im (deťom) nedáte tú lásku... nie každý peniaz stojí za to, aby ste si deti odsunuli*“.

3.2. Tomáš: Ako sa Robinson dostal do Paríža

Pán Tomáš je rodený Bratislavčan. V súčasnosti si užíva spokojný dôchodok vo svojom byte s krásnym výhľadom na Rakúsko.

Tomáš si však nemohol užívať spokojný život vždy. Obaja rodičia mu zomreli skôr, ako prekročil prah dospelosti – najskôr mama, potom otec. Ešte pred ich smrťou mu zomrela aj babka. Ako hovorieva, zostal sám vojak v poli. Starala sa oňho vzdialená rodina, súdom poverená opatrovníčka. Napriek nepriazni osudu sa mu darilo v škole a chodil aj na univerzitu.

V dospelosti sa jeho život začal uberať správnym smerom: oženil sa a narodili sa mu dve dcéry. V tom čase býval v byte... Neskôr však nasledoval rozvod. Prestáhol sa do garsónky, až

sa odrazu ocitol v chalupe, do ktorej pršalo. V chalupe bez kúpeľne, toalety a kuchyne, kde býval takmer 17 rokov.

Tomáš naposledy pracoval v roku 2012, kedy mu prácu sprostredkovali študentské agentúry. Okrem toho predával časopis NotaBene a každý deň zbieral do kočíka papier a železo. Myslí si, že má vďaka tomu doteraz dobrú kondičku. Všetok svoj čas trávil zberom surovín a plánovaním, pretože bolo treba premýšľať, kam pôjde, aby zarobil peniaze. Denne nachodil aj 20 kilometrov, a preto bolo dôležité neplytváť krokmi. Ísť ku kontajneru, ktorý už vysypali smetiari, nemalo zmysel. Tomáš chodil v zime 10 hodín a v lete aj 14, aby si zarobil aspoň na chlieb a lacnú salámu. Spoločnosť mu pri tom robili jeho „susedia“ a ťažkú životnú situáciu neraz utápali v alkohole: *„Tam to bolo, ako sa hovorí, na dennom poriadku. Lebo človek prakticky celý deň chodil, zháňal si potravu, teda tie druhotné suroviny najprv a za to peniaze a to čučo, aby to držalo aj nad vodou ako-tak. Taký bol život. A to sa podstatne u mňa v novom bývaní zmenilo...“*

Jedného dňa našli Robinsona v zmoknutom spacáku sociálne pracovníčky z Vagusu. Bol to deň, kedy Tomáš vykročil smerom k dôstojnému životu a novému bývaniu. Len si naň musel ešte chvíľu počkať.

Prah svojho domova prekročil so slzami šťastia v očiach v januári 2022. Počas prvých mesiacov sa vraj v byte cítil ako Robinson v Paríži. Musel sa adaptovať na nový, civilizovaný život. Bola to preňho obrovská zmena.

V tom čase Tomáš nebol sedem rokov u lekárky. Lekárov nemal rád a myslel si, že sa kvôli zdravotným problémom nedožije ani päťdesiatky. Netrvalo dlho, kým si uvedomil, že by svoje zdravie chcel začať riešiť. Averziu voči lekárom vystriedala zdravšia životospráva a pravidelné návštevy špecialistov – kardiológa, ortopéda, zubára... Povzbudili ho k tomu nedávne úspechy – nastahovanie do bytu, vybavenie osobného bankrotu, snaha o zvýšenie dôchodku. Vraví, že najskôr riešil sociálne problémy, potom zdravotné. A ako sa cíti teraz? *„Úplne fajn, taký vyzdravený. ... Ja som, dá sa povedať, plne konsolidovaný. Cítim to sám na sebe, aj mi všetci hovoria, že dobre vyzerám.“* Užíva vitamíny a zo svojho štyristoeurového dôchodku si našetril na tlakomer, ortopedický matrac a dokonca aj na vysávač.

Pán Tomáš trávi voľný čas vybavovaním úradných záležitostí – táto aktivita ho zamestnáva natoľko, že by sa mu v byte hodila pracovňa, kde by si mohol triediť všetky papiere a potvrdenia. Má veľmi rád cyklistiku, ale chrbtica mu nedovolí, aby jazdil na dlhšie vzdialenosti.

Životom ho často sprevádza krutá spoločníčka samota. Chýba mu niekto, s kým by sa mohol porozprávať, kto by ho vypočul, kto by mu bol oporou v ťažkých chvíľach. Po zabývaní sa mu však podarilo obnoviť rodinné vzťahy. Stretáva sa so staršou dcérou a vnučkou, z čoho má veľkú radosť. Už nie je tatino, už je dedo: *„Keď už mi moja dcéra povie, tatino, ti to normálne závidím, aký máš pekný byt, tak ma to takisto na srdci nadvihne, že nielen mňa to potešilo,“* vyznal sa s dojatím pán Tomáš.

Navštevuje sa aj s novým kamarátom, ktorého si našiel vďaka projektu housing-first, v ktorom obaja získali šancu na nový život.

Je vďačný, že dostal príležitosť bývať, a preto sa ju snaží využiť naplno a nesklamať. Ešte stále je unesený tým, čo sa stalo – veď už vôbec nedúfal, že by sa mu niekedy mohlo podariť žiť „normálnym, usporiadaným spôsobom života“. Spokojnejšieho človeka v Bratislave nenájdete.

Záver: zhrnutie a reflexia hlavných zistení

V zahraničí je prístup housing-first, bývanie ako prvý krok, už niekoľko desaťročí efektívnym nástrojom ukončovania bezdomovectva. V dvojročnom výskume sme zisťovali, aká je jeho úspešnosť v podmienkach mesta Bratislavy. Špecifickosť týchto podmienok spočíva vo výraznom nedostatku cenovo dostupného nájomného bývania, tak v mestských bytoch, ako aj u súkromných prenajímateľov, a zároveň v nízkej a často až úplne absentujúcej finančnej podpore ľudí s nízkym príjmom pre získanie a udržanie si bývania. Tieto dva faktory sčasti limitovali výber účastníkov projektu, ktorý sa musel obmedziť na ľudí, ktorí majú dostatočný pravidelný príjem, aby si dokázali hrať náklady spojené s bývaním. Zároveň limitovali možnosť výberu lokality a bytu účastníkmi, aj keď žiadny z nich vstup do projektu neodmietal, naopak, možnosť zapojiť sa vítali s nadšením.

Jedným z kľúčových zistení zrealizovaného výskumu je skutočnosť, že aj na Slovensku môže byť prístup housing-first úspešný. V bratislavskom projekte Dostupného bývania so sociálnou podporou si po dvoch rokoch od nasťahovania do bytu udržalo bývanie 8 z 9 jeho účastníkov a nikto o bývanie neprišiel z dôvodu neplatenia nájomného, alebo konfliktného susedského spolunažívania.

Konkrétne bolo v projekte Dostupného bývania so sociálnou podporou na začiatku zapojených 6 mužov, z ktorých dvaja bývajú v byte so svojou partnerkou, a 3 ženy. V priebehu projektu sa počet zapojených mužov znížil o jedného, na 5, z dôvodu jeho nepriaznivého zdravotného stavu a umiestnenia v zariadení sociálnych služieb. Následne do projektu ako náhradníčka vstúpila ďalšia žena, ktorá v byte žije sama, bez partnera.

Deti boli prítomné v troch domácnostiach, išlo o 6 chlapcov, spravidla do 18 rokov, alebo v dospelom veku so zdravotným znevýhodnením.

Z hľadiska veku bolo po nasťahovaní najviac, 6 z 9 účastníkov, starších ako 50 rokov, pričom štyria z nich mali viac ako 60 rokov. Ďalší dvaja účastníci boli vo vekovej kategórii 31-35 rokov a 1 účastník bol vo vekovej kategórii 41-45 rokov.

Pred nasťahovaním do bytov zotrvali účastníci v neistom, nevyhovujúcom bývaní dlhodobo (napríklad dve účastníčky bývali aj so svojimi deťmi na ubytovni 7, resp. 9 rokov; jeden účastník býval viac ako 16 rokov na chalupe v nevyhovujúcom technickom stave a bez pripojenia na vodu; ďalší účastník žil v ubytovniach alebo prespával v nocľahárňach od roku 2004). Účastníci, ktorí nežili v ubytovniach, žili zvyčajne v absolútne nevyhovujúcom prostredí, ako napríklad v garáži, v murovanom objekte bez okien a dverí alebo na chate so zatekajúcou strechou. Dvaja účastníci mali skúsenosť aj so životom na ulici. Najčastejším dôvodom pretrvávajúcej bytovej núdze účastníkov bol nedostatok financií.

Aj preto bola pre nich možnosť bývať v byte veľkou a veľmi pozitívnou zmenou. Niektorým vrátila sebaúctu a pozitívny prístup k životu – vyjadrovali radosť z toho, že môžu žiť ako ostatní ľudia. Väčšina účastníkov tiež bývanie prinieslo pokoj do života – pocit bezpečia aj v noci a lepší spánok, istotu domova. Iní zase ocenili, že sa nemusia prispôsobovať prísnyh pravidlám ubytovní, domov môžu prichádzať v čase, kedy potrebujú, rovnako sa stretávať s rodinou aj na viac dní. Účastníci, ktorí majú deti, uviedli, že aj ich deti sú v novom byte pokojnejšie, ako na ubytovni.

Popri miere udržania si bývania mal uskutočnený výskum ambíciu odpovedať na otázku, v akých oblastiach má projekt potenciál zlepšovať životnú situáciu/spokojnosť účastníkov. Zaujímavým zistením v tomto smere je skutočnosť, že napriek dlho trvajúcim zložitým existenčným podmienkam, z ktorých účastníci vstupovali do projektu, nikto z nich nepotreboval priamo podporu pri zabývaní (napr. nácvik zručností pre pokojné nažívanie so susedmi, manipulácia s domácimi spotrebičmi), či udržaní si bývania (poradenstvo s finančným manažmentom tak, aby im nevznikali dlhy na nájomnom). Platilo to bez ohľadu na to, či účastníci pred vstupom do projektu žili v ubytovni, alebo vonku na ulici, v garáži. V susedských vzťahoch sa vyskytli len príležitostné a jednorazové napäté situácie. Platenie nájomného zase bolo pre všetkých účastníkov prioritou, hoci sa viacerí nachádzali v mimoriadne napätej finančnej situácii – najmenej dvaja z nich mali pravidelný mesačný príjem nižší ako 300 eur. Aj preto boli viacerí účastníci aj napriek vyššiemu veku či zdravotným obmedzeniam ekonomicky aktívni – venovali sa brigádnickej činnosti, predaju časopisu NotaBene a jeden z nich štúdiu. Dve účastníčky, matky – samoživiteľky, boli zamestnané na plný pracovný úväzok už pred vstupom do projektu.

V každom prípade bude v podmienkach SR aj v ďalších projektoch založených na prístupe housing-first potrebné venovať systémové úsilie podpore zabezpečovania príjmu účastníkov v dostatočnej výške tak, aby si dokázali pokryť náklady za bývanie, ale aj ostatné základné životné náklady.

Realizácia projektu mala pozitívne dopady aj na rodinné vzťahy účastníkov. Jedna účastníčka mohla vďaka bývaniu v byte obnoviť osobnú starostlivosť o svojho dospelého syna so zdravotným znevýhodnením, ďalší dvaja účastníci nadviazali kontakt so svojimi dospelými deťmi.

Na druhej strane sú naďalej oblasti, v ktorých účastníci môžu potenciálne potrebovať podporu aj po skončení projektu, v rámci terciárnej prevencie bezdomovectva, predchádzania rizika opätovnej straty bývania. Z výskumu vyplynulo, že ide predovšetkým o oblasť zdravia a niekedy s tým spojeného výpadku príjmov. Iným zdravotným problémom, ktorému bude potrebné venovať zvýšenú pozornosť aj v prípade rozširovania projektu, sú závislosti. V podpornom tíme, pozostávajúcom najmä zo sociálnych pracovníkov, odborníci v tejto oblasti nemali zastúpenie. Projekty housing-first sa pritom typicky zameriavajú aj na klientov užívajúcich návykové látky.

Inou oblasťou, v ktorej projekt zaznamenal len čiastočné úspechy, bolo zvládanie samoty. Túto výzvu zmieňovali tak niektorí účastníci, ako aj sociálni pracovníci. Komunitná práca má rovnako veľký potenciál prispievať k terciárnej prevencii opätovnej straty bývania.

V priebehu projektu zároveň výrazne klesala potreba sociálnej podpory účastníkov, z pravidelných stretnutí so sociálnym pracovníkom raz za týždeň na občasné telefonické kontakty. Po skončení projektu sa jeho účastníci z pohľadu hlavného mesta stávajú štandardnými nájomníkmi, ktorým by bola poskytnutá sociálna podpora príslušným referátom magistrátu až v prípade, ak by sa objavili nejaké problémy s úhradou nájomného, alebo susedské spory. Aj to je pre účastníkov projektu, z ktorých viacerí pred nastáňovaním do bytu dlhodobo žili v úplne nevyhovujúcich podmienkach, veľkým úspechom. Z hľadiska nastavenia a organizačného zabezpečenia projektu bola vo výskume jednoznačne pozitívne hodnotená cenová dostupnosť v porovnaní s komerčnými prenájmi a možnosť stability bývania pre účastníkov projektu, vrátane možnosti predĺženia nájomnej zmluvy po jeho skončení. Bol to významný faktor jeho úspešnosti, ktorý napomáhal celkovej pohode a spokojnosti účastníkov so životom. Na druhej strane, projekt sa v jeho pilotnej verzii v značnej miere opieral o synergiu s inými projektami zapojených organizácií s podobným zameraním, t. j. neponúkal reálne možnosti financovania činnosti odborného tímu, rozširovania jeho členov, či dopĺňania vzdelávania. Pri malom počte domácností, ktoré boli do projektu zapojené, to nespôsobovalo zásadné ťažkosti, v budúcnosti však bude potrebné hľadať aj v tomto smere systémové riešenia.

Priestor pre zlepšenie vnímali riadiaci pracovníci naďalej aj v komunikácii magistrátu s účastníkmi projektu o bývaní, a to nielen v jeho úvode, pri nastáňovaní, ale napríklad aj v súvislosti s včasným informovaním o predĺžení nájomných zmlúv. Vzhľadom na výskyt rôznych problémov v bytoch a v niektorých prípadoch nedostatočnú komunikáciu zo strany magistrátu, by bolo nápomocné vytvorenie manuálu, v ktorom by účastníci projektu našli informácie o tom, na koho (magistrát, MVO, správca bytového domu) sa majú obrátiť v prípade konkrétnych problémov súvisiacich s ich novým bývaním a aký je štandardný postup pri ich riešení (napríklad v prípade poruchy, chýbajúceho zariadenia bytu, chýbajúcich kľúčov od schránky a pod.).⁸

Napriek určitým nedostatkom sa podarilo zintenzívniť spoluprácu dvoch sekcií magistrátu hlavného mesta pri riešení krízových situácií, čo možno považovať za významný krok k prevencii straty bývania nielen účastníkov projektu, ale všetkých nájomcov v mestských bytoch. V budúcnosti však bude vhodné v tejto súvislosti posilniť personálne kapacity pre zabezpečovanie tejto agendy.

⁸ Bližšie informácie o príručke sú uvedené na s. 13 – 14.

Projekt Dostupného bývania so sociálnou podporou v Bratislave je v závere, no jeho účastníci ostávajú bývať v bytoch aj naďalej. Aj mesto Bratislava prijalo viaceré systémové kroky na zvýšenie dostupnosti bývania pre nízkopříjmové skupiny obyvateľstva, vrátane rozšírenia projektu o byty pre ďalšie domácnosti od roku 2023. Zapojené organizácie rovnako plánujú pokračovať v pomoci pri hľadani a udržani si bývania pre ľudí bez domova a v bytovej núdzi. K cieľu ukončovania bezdomovectva aj s využitím prístupu housing-first sa tiež prihlásila Národná koncepcia prevencie a ukončovania bezdomovstva na roky 2023-2030, ktorá bola schválená vládou SR v marci 2023. Hoci stále čelíme nedostatku cenovo dostupných bytov a veľkému počtu ľudí bez domova (podľa výsledkov zo Sčítania obyvateľstva, domov a bytov v roku 2021 viac ako 71 tisíc osôb v SR), aj takéto malé kroky znamenajú pre ľudí, ktorí dostali novú šancu bývať, obrovskú životnú zmenu a pre verejné politiky investíciu, ktorá sa oplatí...